BİLİM

EVRENSEL KÜLTÜR'ÜN ÜCRETSİZ EKİDİR

MAURICE CORNFORTH
MANTIKSAL ATOMCULUĞUN ELEŞTİRİSİ

LADISLAUS RUDAS
"MADDE YOK OLDU"

MAURICE CORNFORTH
WITTGENSTEIN'IN FELSEFESİ

GÜZ 2002
4

İÇİNDEKİLER

MAURICE CORNFORTH
MANTIKSAL ATOMCULUĞUN ELEŞTİRİSİ
2

LADISLAUS RUDAS
"MADDE YOK OLDU"
12

MAURICE CORNFORTH
WITTGENSTEIN'IN FELSEFESİ
42

BİLİM

Üç ayda bir çıkar. Evrensel Kültür Dergisi Ekim 2002 sayı 130'un ekidir. Doğa Basın Yayın Ltd. Sti adına Sahibi: Songül Özkan • Yazıişleri Müdürü: Nuray Sancar Grafik Tasarım: Savaş Çekiç • Yönelim Yeri: Tarlabaşı Bulvarı Kamer Hatun Mah. Alhatun Sk. No: 27/4 Beyoğlu / İstanbul • Tel: 0212 361 09 07 (pbx) Faks: 0212 361 09 04 www.evrenselbasim.com • evrenselbilim@evrenselbasim.com Baskı: San Ofset

MAURICE CORNFORTH

MANTIKSAL ATOMCULUĞUN ELEŞTİRİSİ

Maurice Cornforth'un 1955'te yayınlanan "Science versus Idealism, in defence of philosophy against positivism and pragmatism" (Pozitivizm ve Pragmatizme Karşı Felsefenin Savunusunda, İdealizme karşı Bilim) adlı kitabının "Mantıksal Analiz ve Mantıksal Pozitivizm" adlı ikinci kısmında yer alan "Mantıksal Atomculuk" adlı 8. bölümünden alınmıştır

Mantıksal atomculuk teorisinde yanlış olan nedir? Bu teoriye yapılan itirazlar üç başlık altında özetlenebilir. 1. Tam olarak ispatlanmamış, metafizik varsayımlara dayanır. 2. Gerçek dünyamızın gerçek bilgisiyle örtüşmekte tamamen başarısızdır. 3. Önermelerin biçimleriyle ilgili mantıksal şemaları dayanaktan yoksundur ve sübjektif idealizme "mantıksal" bir görünüş kazandırmaktan başka bir amaca hizmet etmez.

1. Mantıksal atomculuğun çıkış noktası, temel önerme kavramı ve temel önermelerde ifadesini bulan atomik olgulardır.

Diğer bütün önermeler, atomik olguları tanımladığı varsayılan temel önermelere dayandığından, onların doğru ya da yanlış olmaları da tümüyle bu temel önermenin doğru ya da yanlış olmasına bağlıdır. Mantıksal atomculuk buradan, biçimi ne olursa olsun, herhangi bir önermenin doğru olup olmamasının, onun temel önermeler şeklinde tanımlanabilir kesin atomik olgulara dayanıp dayanmamasına bağlı olduğu sonucunu çıkarır. Sonuç olarak da dünya veya dünyaya dair herhangi bir şeyle ilgili bütün bir gerçeğin birtakım temel önermelerle teorik olarak ifade edilebileceği, bu yapıldığında da başka hiçbir

Çeviren: Yeliz Demirci

önermenin (gerçeklik fonksiyonları veya genellemelerin) bu gerçeğe katkıda bulunamayacağı sonucunu çıkarır.

Yani mantıksal atomculuk dünya ile ilgili bütün bir gerçekliğin, temel önermelerle ifade edilebileceği varsayımına dayanır. Eğer bu gerçekten böyleyse, dünyayı ya da en azından ona dair bazı şeyleri temel önermeler şeklinde ifade etmek için müsaadenizle işe koyulalım; ancak bu arada temel önermelerin, a) başka herhangi bir önermeden mantıksal olarak bağımsız olduğunu ve b) atomik bir olgunun ifadesi olduğunu da hatırımızda tutalım. Bu girişimimizde başarıya ulaşabilir miyiz? Yanıt olumsuzdur.

Hiç bir zaman temel bir önermeye tek bir örnek bile vermeye ihtiyaç duymadıkları için, mantıksal atomculuğun bugünkü temsilcilerinden pek bir yardım alamayız. Kendi hesabıma, hem kendi iç bilincimde, hem de dış dünyayı kavradığım bilinçte, temel bir önerme bulmak için çoğu zaman boş yere uğraşmışımdır. Fakat hiç bir zaman bulamadım. Görünüşe bakılırsa, diğerleri de bu konuda benden daha şanslı değil.

Maddi nesnelerle ilgili önermeleri ele alalım: "Bu çiçek kırmızıdır", "Bu taş ağırdır", "Bu adam şişmandır", vs. veya; "Bu bir çiçektir", "Bu bir taştır", "Bu bir adamdır". Böyle önermeler, "s, p'dir" şeklinde kesin olarak basit biçimlerde ifade edilmiştir; ne var ki, bunlar asla temel önermeler değildir. Çünkü atomik olguları kesin olarak ifade etmezler; mantıksal olarak herhangi bir başka önermeden bağımsız değildirler. Çünkü, çiçek, taş ve adam gibi şeyler ve onların kırmızı, ağır ve şişman olmak gibi nitelikleri, temel ve ayrıştırılamaz şeyler ve nitelikler değildir; bu tür şeyleri ve onların niteliklerini içeren böyle olgular ve bu olguları ifade eden önermeler, mantıksal kesinlik bakımından ne atomiktir ne de temel.

Bu önermeleri, sıradan algısal düzeydeki şeyler üzerinden değil de, maddi dünyanın en temel unsurları üzerinden irdelemeye çalışsak durum daha mı iyi olurdu? Hayır, bu doğrultuda yapılan bir araştırma da temel önerme peşinde koşan biri için hiç de umut verici değildir. Maddi dünyanın bugüne kadar keşfedilmiş en temel unsurları, elektronlardır; fakat bunlara ilişkin de temel önermeler formüle edemeyiz. "Bu elektron" diyemeyiz ve bu ismi, belirli, temel ve ayrıştırılamaz bir şey olarak ifade edemeyiz; bunu yapabilsek bile, bu tür birimlere, temel ve çözümlenemez nitelikler

ve ilişkiler yükleyemeyiz.

Mantıksal düşünce akımlarından biri, dünyanın temel mantıksal ve metafizik unsurlarını "şeyler" içerisinde değil, "olaylar" içerisinde bulmaya çalıştı. Ancak burada da, tek bir olayın içine dahil edilecek şeyler tamamen rastlantısaldır; yani ne kesin olabilirler ne de bu olaylara temel nitelikler ve ilişkiler atfedilebilir. "Olayların mantığı" içinde bir anlam ifade edebilirler, fakat bu atomistik bir mantık olamaz. Mantıksal ve metafizik olarak temel ve nihai bir şeyler ararken, "olaylar" bazen "belirli olaylar"a veya "belirli anlar"a indirgenir; bu yüzden uzamzaman ilişkisinin toplam sistemi içinde her bir belirli ana bağlanan nihai nitelikleri ve ilişkileri ifade eden, sonsuz sayıda nihai temel önerme ortaya çıkacaktır. Fakat çok açık ki, belirli anlar ve belirli anlarda var olan maddelerin özellikleri, dünyanın nihai mantıksal-metafizik unsurları değildir; bunlar yalnızca, titizlikle yapılmış bir matematiksel analiz süreci yardımıyla tanımlanabilir.* Belirli anlarla ilgili hiçbir temel önermenin formüle edilmesi mümkün değildir.

Yani genel olarak ve buradan anlaşıldığı kadarıyla, maddi dünyaya ve maddi nesnelere ilişkin hiçbir önermenin, mantıksal atomculuğun gerektirdiği anlamda, mantıksal temel önermeler olamayacağı sonucu çıkmaktadır.

Peki acaba, objektif maddi dünyaya ilişkin değil de kişinin kendi halihazırdaki deneyimine ilişkin temel önermeler formüle etmemiz mümkün müdür?

Temel önermelerin izini sürmek, tıpkı Snark** avlamaya benziyor. Genel olarak insanlar, halihazırdaki deneyimlerine ilişkin önermeler formüle etmedikleri için, bu temel önermeleri "insanların ayak basmadığı bir yerlerde" aramamız gerekiyor.

"Ben kırmızı bir şey görüyorum" dediğimi varsayalım. Böyle bir önerme, mantıksal olarak temel bir önerme olabilir mi? Tabii ki hayır: "kırmızı bir şey", deneyim dünyasının temel bir unsuru olarak ele alınsa bile, "ben" terimi ve görme ilişkisi muhtemelen nihai, temel ve ayrıştırılamaz olarak ele alınamaz. Halihazırdaki deneyimle ilgili temel bir önerme, "kırmızı burada-şimdi" gibi bir ifadede aranmalıdır. Burada "kırmızı", farkında olduğum temel bir nesnenin, bir rengin yerine kullanılıyor. "Burada-şimdi" ise benim "görsel alan"ımda bulunan başka bir temel nesnenin yerine. İşte sonunda, belki de, tam olarak temel bir önermeye ulaşıyoruz. İşte sonunda, belki de mantıksal Snark'ı kendi ininde, yani haliha-

* Whitehead'in *The Concept of Nature ve The Principles of Natural Knowledge* adlı kitaplarında açıkladığı "The Method of Extensive Abstraction".

** 1876, Lewis Carroll'ın The Hunting of the Snark isimli şiirinde bahsettiği mistik, hayali yaratık ç.n.)

zırdaki deneyimin sınırları içinde kıstırıyoruz.

Fakat birinin gerçekten "kırmızı burada-şimdi" dediğini düşünün. Bununla ne anlatmaya çalışıyor olabilir? Çok açık ki o, kırmızı bir şey gördüğünü anlatmaya çalışıyordur; ancak anlatmaya çalıştığı şey çok belirsizdir. Ve bu elbette, mantıksal olarak temel bir önerme değildir. Yani, bu sözü bir mantıksal atomcu söylemiş olsaydı, anlaşılan şeyin "gerçekten" ifade etmeye çalıştığı şeyden farklı olduğunu açıklamak zorunda kalacaktı; onun "gerçekten" ifade etmeye çalıştığı şey, yalnızca onun halihazırdaki deneyimi içerisinde kaynak gösterilen nesnelere karşılık geldiğinden, başka bir kişi için kesinlikle "ulaşılmaz" olacaktı. Öyleyse "gerçekten" neyi ifade etmeye çalışıyordu? Yanıt; hiçbir şeyi. Söylemeye çabaladığı şey, ifade edilemez bir şey olacaktı ve sonuç olarak aslında hiçbir şey söylemiyor olacaktı. Bu yüzden, tıpkı Snark gibi, mantıksal olarak temel bir önerme de kesinlikle ele geçirilemez.

Mantıksal temel önermelerin peşinde daha fazla koşmanın, boş bir çaba olacağını düşünüyorum. Kimse temel önermelere hiçbir zaman örnek verememiştir ve örnek vermek için yapılan her girişim, bu kavramın gerçekdışı ve yapay olduğunu kanıtlayan bolca delil sağlayan aptalca tartışmalara yol açmıştır. İşte bu yüzden, mantıksal atomculuğun mantıksal mutlaklık anlamında ihtiyaç duyduğu temel önermelerin, gerçek düşünce süreçlerinin çözümlenmesiyle ya da dünyayla ilgili gerçek doğruların ifade edilişiyle hiç bir alakası yoktur.

Temel önermeler ve atomik olgular, mitolojik yaratıklara dönüşmekte ve böylece, mantıksal atomculuk sisteminin temeli çökmektedir.

2. Mantıksal atomculuk bir yanda temelini, birbiriyle ilişkisiz atomik olgulardan oluşan hayali bir evrenin tamamen kurgusal görüntüsü üzerine kurarken, öte yandan da gerçek evrenin özelliği olduğunu bildiğimiz şeylere tekabül etmekte tümüyle başarısız olmaktadır. Gerçek dünyada şeyler değişir ve birbirleriyle bağlantılıdır. Fakat mantıksal atomculuğun mantığı, değişimi, bir dizi geçici, değişmez ve tamamen durağan "olgulara" dayandırarak; iç bağıntıyı ise bağıntısızlık olarak açıklamaya çalışıyor- yani şeylerin karşılıklı olarak birbirine bağımlılığı yerine, atomik olguların birbirinden bağımsız olduğunu söylüyor.

Değişen dünyada, bir olay diğer

bir olayın içinden çıkmakta, süreçler iç içe geçmekte ve birbirini değiştirmektedir. Hiçbir şey birbirinden yalıtılmış değildir. Her şey, diğer şeylerle olan ilişkisi yoluyla farklılaşmakta ve değişmektedir. Dünyanın atomcu bakış açısıyla ortaya çıkan görüntüsü, bütün bunlarla garip bir karşıtlık içerisindedir. Bu görüş en katı ifadesini, Hume'un "Bütün olaylar tamamen bağlantısız ve birbirinden ayrı gibi görünüyor. Bir olayı, bir başka olay izliyor, fakat hiç bir zaman bunlar arasında bir bağlantı gözlemleyemiyoruz. Birleşmiş gibi görünüyorlar fakat asla bağlantılı değiller" sözleriyle ifade ettiği orijinal bakış açısında bulmaktadır. Dünyadaki süreçlerin dinamik akışı ve birbirlerinin içine geçişi, yapay bir biçimde, birbirinden kopuk ve bağlantısız atomik olay ve olgulara bölünmüştür ve her birinin, mantıksal olarak birbirinden bağımsız bir önermeyle ifade edilebileceği iddia edilmektedir.

Bu yüzden, mantıksal atomculuğun, dünya ile ilgili bütün gerçekliğin, her biri atomik bir olguyu ifade eden ve diğer bütün önermelerden mantıksal olarak bağımsız olan temel önermeler şeklinde ifade edilebildiğini iddia eden tezinin savunulması, tamamen imkansızdır.

Aksine, bağlantısız olgular üzerine mantıksal olarak bağımsız önermeler şeklinde ifade edilebilen bir gerçeklik, bütün bir gerçeklik değildir ve de olamaz. En basit şekilde ifade edildiğinde bu, şeylerin yüzeysel ve dış ilişkilerini ifade eden ve bunların eleştirel olamayan ilk gözlemiyle elde edilen gerçekliğin bir parçası ya da bir yönüdür. Şeylerin yalnızca daha derin bir araştırma ve sorgulamayla keşfedilebilen iç ilişkilerini ve özle ilgili karakteristiklerini içermez.

Gerçekliği keşfedişimiz-diğer bir deyişle bilgimiz- her zaman iki farklı aşamadan geçer. İlk aşama, dolaysız gözlem yoluyla ortada olan temel olguların farkına vardığımız, *algısal* bilgi aşaması olarak da adlandırılabilen, şeylerin ilk gözlem aşamasıdır. Fakat bilgi, gözlemlenen gerçekleri ortaya çıkaran nedenleri, onların altında yatan iç bağlantıları ve hareket yasalarını keşfettiğimiz çok daha derin, akılcı veya bilimsel bilginin ikinci aşamasına, bilimsel araştırma yoluyla ilerler.

Bu şekilde, farklı aşamalardan yani yüzeysel, algısal bilgiden daha derin akılcı ve bilimsel bilgiye ilerleyen bu bilgiye, daha önce Hegel de işaret etmiştir. (Ancak Hegel de süreci, yanlış anlamış, pratik bilimsel araştırmadan çok,

teorik spekülasyon süreci olarak ifade etmiştir.) Bu, Marx tarafından sık sık vurgulanmıştır. Ve bilginin iki aşaması arasındaki fark, Mao Zedung tarafından bilgi teorisi üzerine yazılmış bir makalede şu sözlerle özetlenmiştir: "Akılcı bilginin algısal bilgiden farklı olmasının nedeni, algısal bilginin ayrı özelliklerle ilgilenmesidir. ...şeylerin *dış ilişkileriyle;* oysa akılcı bilgi bütünlüğe, şeylerin *iç ilişkilerine* doğru büyük adımlar atar, dış dünyanın iç çelişkilerini izah eder, bu yüzden dış dünyayı bütünlüğü içinde, bütün yönleri arasındaki iç ilişikleri içerisinde kavrama yeteneğine sahiptir. *(Mao, On Practice)*

Bütün bunlar, mantıksal atomculuk teorisi tarafından yalnızca göz ardı edilmekle kalmamış, aynı zamanda da reddedilmiştir. Bu yüzden bu teori, mantıksal çözümleme kavramından hareketle, şeyler arasında *iç* ilişkiler olduğunu ya da olabileceğini açıkça reddederken, yalnızca *dış* ilişkilerin var olduğunu ve olabileceğini iddia eder. *

Bir *iç* ilişki, şeylerin niteliğinin bu ilişkiye girmeleriyle kesin olarak belirlendiği ve değiştikleri türden bir ilişkidir. Diğer taraftan, *dış* ilişki, ilişkiye giren şeylerin niteliğinde değişiklik yaratmayan bir ilişkidir. O halde, iç ilişkilerle birlikte dış ilişkiler de var olabilir mi? Tabii ki. Örneğin, "Bu kırmızıdır", "Bu yeşildir", "Bu şundan büyüktür", "Bu şundan önce gerçekleşmiştir" vs. gibi ifadeler kullandığımızda, şeylerin yalnızca, dış özellikleri ve ilişkileriyle ilgili ifadeler kullanmış oluruz. Fakat, "Bu şuna bağlıdır", "Bu şuna neden olur", "Bu ve şu birbirine zıttır ve iç içe geçmiştir" vs. gibi ifadeler ise şeylerin iç ilişkileriyle ilgili ifadelerdir.

Mantıksal atomculuğun bütün mantığı, tamamen dış ilişkilerin mantığı olduğundan, bütün iç ilişkileri dış ilişki olarak ifade etmeye çalışır. Bu durum, "gerçeklik fonksiyonları" teorisine baktığımızda çok açık bir şekilde görünür. Bu mantık, "p ise q" ya da "p kapsar q" biçiminde önermeler ortaya koyar. Bir kapsamı veya bir şeyin diğer bir şeyin koşullarını oluşturduğu bir ilişkiyi ifade eden bir önerme, yalnızca birleşmeyi ifade eden bir önermeyle tamamen eşit tutulmuştur.

Örneğin bir çocuğa, "Elini ateşe koyarsan, canın yanar" dediğimizi varsayalım. Mantıksal atomculuğa göre, bununla anlatılmak istenen aslında şudur: "Hem elini ateşe koyduğun, hem de acı hissetmediğin bir durum yoktur." Nitekim bütün ifade ettiği şey, yal-

* Örneğin bkz. G. E: Moore, Philosophical Studies, 9. Bölüm, "External and Internal Relations")

nızca bir dış ilişki durumudur. Fakat, aslında tam tersine, bir iç ilişkiyi ifade etmektedir. İnsan elinin öyle bir doğası vardır ki , normal koşullar altında, ateşe dokunmak kesinlikle acı verir. Bu tamamen bir dış ilişki değil, bir iç ilişkidir.

Russell, Moore, Wittgenstein ve onların takipçileri, hiçbir iç ilişkinin var olamayacağı sonucuna varır, çünkü onların mantığı, bütün iç ilişkileri dış ilişkilere indirger. Oysa, iç ilişkilerin varlığı açık seçik ortadadır, çünkü onları araştırarak keşfeder, keşfimizin doğruluğunu da pratikte ispatlarız. Russell'ın mantığı iç ilişkilerin var olmadığını kanıtlayamamış, ama iç ilişkilerin varlığı Russell'ın mantığının yanlışlığını kanıtlamıştır.

İç ilişkilerin keşfi, olguların yüzeysel bilgisinden, esasını oluşturan nedenlerle birlikte olguların birbirleriyle olan ilişkisinin akılcı ve bilimsel bilgisine doğru bir ilerlemeye işaret eder. Bu aşikârdır ve bu yüzden, mantıksal atomculuk teorisi bütün bilgiyi yüzeysel, algısal bilgi düzeyine indirgemeye çalışan, bilginin akılcı ve bilimsel düzeye ilerlemesine karşı çıkan bir mantık teorisidir.

3. Russell ve diğer mantıksal atomcular, kendi mantık türlerinin geleneksel Aristo mantığından sonra önemli bir gelişme olduğu iddiasındadırlar. Aristo'da bütün önermelerin özne-yüklem önermeleri ve bütün çıkarsamaların da kıyasla ilgili olduğunu, oysa Russell 'ın çözümlemesinin, önermelerin ve tümdengelimli çıkarsamaların biçimi ile ilgili çok daha etraflı bir teori sunduğunu söylerler.

Aristo'nun mantığı, öncelikle sınıflandırma mantığıdır. Aslında bu sınırlılık, onun yaşadığı çağdaki bilimin gelişmişlik düzeyi ile uyumluydu. Bilim hâlâ büyük ölçüde sınıflandırma aşamasındaydı. Bu yüzden Aristo, önermeleri, önce özellikleri şeylere ayırarak, sonra da şeyleri özelliklerine göre sınıflandırarak ele aldı. Russell'ın mantık sistemi ise, daha geniş bir alanda önerme biçimleri sunar ki, bunlar ilişkilerin ve önermelerin değişik birleşik biçimlerinin ifadesini de içerir. Bu da bilimin Aristo'dan iki bin yıl sonraki gelişim düzeyiyle uyumludur. Bu anlamda şüphesiz, "modern" mantık, eski

Antik çağın mantığına göre daha ileri bir aşamayı temsil etmektedir.

Ne var ki, önermenin ve çıkarsamanın çok daha çeşitli biçimlerini birbirinden ayırmak konusunda bir ilerleme sağlanırken, mantıksal teorinin diğer ve önemli yönleri ile ilgili hiçbir gelişme kaydedilmemiş, tam tersine bir gerileme yaşanmıştır. Aristo mantığında olan şeyler, Russell'ın mantığında çok daha kötü bir hale getirilmiş, iyi olanlar yitirilmiştir.

Aristo mantığının başlıca hatası, düşünce süreçlerine metafizik bir katılık yükleme eğilimidir. Bu eğilim, Aristo'nun ardılı ortaçağ Skolastikleri tarafından daha da ileri götürülmüştür. Skolastik mantık, dünyadaki her şeyin, sabit bir sınıflandırma şeması içinde bazı belirli bölümlere uygun hale getirilebileceğini iddia etti. Bu metafizik manzara alt edilememiş, "modern" mantıkçılar tarafından daha da kuvvetlendirilmiştir. "Modern" mantıkçılar, dünyanın, her biri bazı sabit ve belirli özelliklere sahip veya diğer şeylerle bazı sabit ve belirli ilişkiler içerisinde olan, sabit ve belirli şey içinde vücut bulan atomik olguların bir araya toplanması olarak düşünülmesi gerektiği sonucunu çıkarırlar.

Diğer yandan, Aristo mantığının en büyük yararı ve gücü, düşünceyi gerçeğin bir yansıması olarak ele almasında yatar. Mantık bu nedenle, düşünce yasalarının bilimiydi ve akılcı düşünmenin yasalarını- şeyler arasındaki gerçek bağlantıları sadakatle yansıtabilen düşünceleri izlemek yoluyla- düşünceler arasındaki mantıksal bağları gösterme çabası içerisine girdi. Fakat geleneksel mantığın bu olumlu özelliği, mantıksal atomculuk teorisinde tamamen kaybolmuştur. Dışımızdaki dünyayla ilgili bilgileri edinmenin bir aracı olarak düşünce yasalarının bilimini inşa etme çabası, bir kenara itilmiştir. Bunun yerine, mantık, gerçek maddi süreçlerle veya onların düşünceye yansımasıyla hiçbir ilgisi olmayan önermeyle ilgili biçimlerin inşa edilmesi temeline oturtulmuştur. Bu teori, şeyler arasındaki gerçek ilişkileri göz ardı ederek, önermelerin biçimleri arasındaki bağlılık-bağımsızlık, eşitlik-eşitsizlik, kapsam-kapsamazlık şeklindeki mantıksal ilişkileri inşa etmekle meşgul ol-

du. Böyle bir mantık, bağıntısız ve açıklanamaz "olgu" ların yalnızca bir toplamı olduğunu ilan ettiği dış dünyamızdaki bütün akılcı düzen ve bağı ortadan kaldırmaktadır.

Geleneksel mantıkla karşılaştırıldığında, mantıksal atomculuk kendini, ancak ve sadece sübjektif idealizmin modern teorilerinin bir ürünü ve aracı olarak ortaya koymaktadır. Sübjektif idealizme göre , duyularla elde edilen verilerden ve "deneyim"in yalıtık "olguların"dan başka hiçbir şey var olamaz. Şeyler arasındaki gerçek ve akılcı bağlantıları içeren objektif maddi dünya, tamamen bir icat, mantıksal bir kurgudur. Mantıksal atomculuğun mantığı, bu görüşün kesin olarak ifade edilmesi için son derece iyi tasarlanmış bir araçtır. Berkeley ve Hume zamanından gelen ve sübjektif idealizmin teorilerinde açıkça ifade edilmeyen mantığı açığa çıkarmakta, gözler önüne sermektedir. Böyle yaparak, mantığa mükemmel bir şekilde uyan bir teoriyi, sübjektif idealizmi hak ettiği yere oturttuklarını iddia ediyorlar. Oysa asıl olarak yaptıkları, sübjektif idealizmin safsatalarını öne sürerek mantık teorisini bulandırmaktır.

Mantıksal atomculuğun geleneksel mantık üzerine kaydettiğini iddia ettiği gelişmeleri reddetmemiz, yenilikler öne sürerek aslında eskiye olan bağlılığını maskeleyen mantık karşısında muhafazakâr bir tutum aldığımız anlamına gelmez. Mantıkta, geleneksel mantığın dar, metafizik yaklaşımın yerini, kesinlikle yeni ve diyalektik bir yaklaşım almalıdır. Aslında, mantık biliminde ihtiyaç duyulan ilerlemenin temeli, mantıksal atomcular sahneye çıkmadan bir süre önce, Hegel tarafından ortaya konmuştu. Onların Hegel'e karşı aldıkları tutum, tamamen görmezden gelmeye dayalı sınır tanımaz bir küçümseme örneğidir. Bu aynı zamanda, yozlaşmış ve bilim karşıtı bakış açılarının da bir göstergesidir.

Hegel'in büyük eseri , *Mantık Bilimi (Science of Logic)* sırasıyla "Objektif Mantık"ve "Sübjektif Mantık"olarak adlandırdığı iki bölüme ayrılmıştır. İlk bölüm de iki ayrı bölüme ayrılmıştır: "Varlık Öğretisi " ve "Öz Öğretisi". Hegel'in mantığındaki, geçişin bir noktadan bir sonrakine oldu-

ğu sonucuna vardığı yapay hareket tarzıyla ortaya çıkan- Russell ve arkadaşlarının çoğu zaman yakınmış olduğu- karışıklık ve belirsizlikler, Hegel'in yazdığı herşeyde ifadesini bulan "objektif idealizm"in belirsiz ve yapay sisteminin bir ürünüdür. Fakat Marx daha sonra, Hegel'in idealist tuzaklarından- objektif idealist sistem ve Hegel'in bunu dile getirmek için benimsediği garip dil ve jargondan - kurtularak, onun bilime katkı sunmasının mümkün olduğunu göstermiştir. Bu yapıldığında, şu açıkça görülür: Hegel'in mantık açısından getirdiği en temel yenilik, mantık teorisinin, düşüncenin gelişim aşamaları ile birlikte ele alınması gerektiği fikridir, böylece gerçeğin bilgisine çok daha ileri bir düzeyde yaklaşılacaktır. Hegel bu yüzden "Sübjektif Mantık"ta muhakemenin biçim ve içeriğinin karşılıklı nasıl geliştiğini göstermeye çalışırken, "Varlık Öğretisi"nde şeylerin dış özelliklerini ve bağlarını, "Öz Öğretisi"nde ise şeylerin öze ilişkin özelliklerini ve iç bağlantılarını ele alır. Bu yolla Hegel , düşüncenin gerçeğin yansıması olduğunu ifade eden olumlu düşünceyi koruyarak, geleneksel mantığın metafizik yaklaşımını bütünüyle terk etmiştir.

LADİSLAUS RUDAS

"MADDE YOK OLDU"

Doğa Bilimlerinde Madde Sorunu Üzerine

Bir yanda Einstein'ın Relativite Teorisi, diğer yanda Rutherford ve Niels Bohr'un Atom Teorisi ile, Planck'ın, fiziğin bütün alanlarında sunduğu ve devrim yaratacak nitelikteki olanakları henüz tümüyle göremediğimiz Kuantum Teorisi, "kesin" doğa bilimini aniden çok sayıda sorunla karşı karşıya getirdi ve bu sorunların günümüzde çözülmesi zor görünüyor. Bu durum, bazı doğa bilimcilerinin kendi bilim alanlarından şüphe duymalarına yol açıyor. Sağlıklı bir tepki gösterilmemesi, onları sorunların çözümünü -en hafif deyimiyle- "kesin olmayan" sonuçlar üreten ve doğa bilimlerini mistisizme dönüştüren arayışlara yönlendirecek. Rölativite Teorisi'nin Weyl ve Eddington tarafından geliştirilmesi, Atom Teorisi'nin Heisenberg tarafından dönüştürülmesi, karamsarlığa ve şüpheciliğe götüren spekülasyonlara malzeme yapılıyor. Bu durumun, idealist sonuçlar çıkarmak üzere "konusunun uzmanı" filozoflar tarafından kullanılması, doğa bilimcilerinin onlara bu konuda kendi elleriyle malzeme sunduğu gerçeği kadar şaşırtıcı değil.

Kaynak: "Unter dem Banner des Marxismus - Marksizmin Sancağı Altında"
Yıl 1929, Sayı 4
Çeviren: Mehmet Çallı

Aslında bu da, ilk bakışta görüldüğü kadar şaşırtıcı değil. Özellikle devrimci dönüşümlerin yaşandığı dönemlerde bu durumun farklı olması beklenemez. Burada kastettiğimiz sadece ve esas olarak, doğa bilimleri alanında yaşanan devrimler değil. Daha ziyade, toplumsal alanda sağlanan devrimci dönüşümleri kastediyorum. Ayrıntılarına girmeden şunu belirtmekle yetinelim: Her iki alandaki dönüşümler aynı anda gerçekleşiyor ve bu eşzamanlılık, bilimler tarihinin de kanıtladığı gibi rastlantı değil. Çünkü, *toplumsal-geleneksel* düşüncelerin yıkılması, geleneksel *bilimsel* düşünceleri yıkmak için gereksinim duyulan cesarete psikolojik zemin hazırlar ve bu etkileşim karşılıklı olarak birbirini güçlendirir. Uzay ve zaman, madde ve nedensellik, evrenin yapısı ve büyüklüğü gibi bütün geleneksel kavramlar, kısacası, doğa bilimlerinin yüzyıllardır kullandığı ve sarsılması olanaksızmış gibi görünen bütün temel kavramlar, bugün adeta yerle bir ediliyor; onların yerini anlaşılmaz ve belirsiz kavramlar alıyor. Öte yandan evrenin yazgısının belirsiz olduğuna inanan fizikçiler gibi, egemenliği sallantıda olan burjuvazi de, nasıl sonuçlanacağını bilmediği felaketlere doğru yol alıyor. Böylece burjuvazi, yani onun ideologları, mistisizmin ve dinin kucağına sürükleniyor. Bu genel düşünce ortamı, doğa bilimcilerini de etkiliyor; onların spekülasyonları genel eğilimi güçlendiriyor ve döngü böylece tamamlanıyor. Şüpheciliğe yol açan bir genel sızlanma ortamı oluşuyor: Aslında hiçbir şey gerçekten mevcut değildir; bütün dünya, kötü bir rüyadan ibarettir ve ateşi yükselmiş bir hastanın hayal ürünüdür ve bu ateşli hasta da, BEN'im. Geçmişte kalmış ne kadar karmaşık sistem varsa, bugün onların bıraktığı yerden yeniden başlanmak isteniyor. İşte size bir kaç örnek: Leibniz'in monadının dirilişi kutlanıyor. "Uzayın içinde olmamasına rağmen uzayı dolduran şey" düşüncesini ileri süren Schelling ile "zaman ve uzay dışında duran elektron" teorisinin sahibi Weyl, ölüler diyarından çıkarılıp bugün yeniden diriltilmeye çalışılıyor. Berkeley bir kez daha, "çöldeki yol gösterici" olarak göklere çıkarılıyor. Dünyanın düşünce maddesinde eriyip yittiğini söyleyen Eddington, yeniden piyasaya sürülüyor.

Burada fizik teorilerine ve bunların doğruluğuna veya yanlışlığına girmeden, (kaldı ki; bu teorilerin çoğunluğu henüz geliştirilme-

lerinin başlangıç aşamasındadır ve bu yüzden fizikçiler de, bu teoriler hakkında olumlu bir şeyler söyleyememektedir) fizikçilerin ve onların idealist tercümanlarının bu teorilerden çıkardığı felsefi sonuçları tanıtmak istiyoruz.

1. Fizyolojik İdealizmin dirilişi

Madde ve materyalizme karşı saldırının açılışını, "Fizyolojik İdealizm" yapıyor. "Fizyolojik İdealizm", eski bir tanıdıktır. "Spesifik duyum enerjileri" yasasının keşfiyle bağlantı kurar ve temelinde, duyu organlarının, nasıl uyarılırsa uyarılsın, her zaman aynı spesifik tepkiyi göstereceği düşüncesi vardır. Buna göre örneğin göz siniri ister elektrik, ister basınç, isterse de bir başka araçla uyarılsın, hep ışığa duyarlılık tepkisini verecektir. Fizyolog Johannes Müller tarafından keşfedilmesinden bu yana söz konusu yasanın geçerliliği giderek artan oranda sınırlandırılmış olsa da; bu durum, dünyanın algılanamazlığına gerekçe yapılmasının önünde engel olarak görülmez. Plehanov ve Lenin de bu yasayla ilgilenmişlerdir. Bu "Fizyolojik İdealizm"in öne sürdüğü gerekçenin ağırlığı şurada yatar: Eğer duyumlarımız, dış uyarılara spesifik özellikleri doğrultusunda tepki verebilecek durumda ise, dünyayı da olduğu gibi değil, spesifik tarzda yansıtırlar. Ancak biz dünyayı sadece duyumlarımızla algılayabildiğimiz için, bu onu olduğu gibi, yani *objektif* değil, sadece *sübjektif* algıladığımız anlamına gelir.

Elbette duyumlarımızla, bu duyumların bize aktardığı dünyadaki dış olaylar arasında niteliksel bir fark vardır. Çıplak gözle algıladığımız ışık ile, bu ışığın denk düştüğü eterdeki elektromanyetik titreşimler arasında, elbette nitelik farkı vardır. Moleküllerin hareketini havadaki ısı olarak, havadaki titreşimleri de ses olarak algılarız ve bunlar arasında nitelik açısından fark vardır. Hiçbir materyalist, doğanın kendisinin de ışık, ses ve ısıyı *algılayacağını* iddia etmeyecektir; onları algılayan, sadece doğanın canlı bölümleridir.

"Fizyolojik İdealizm"in en son biçimi, sorunun bu yönüne sıkı sıkı sarılarak, bundan şu sonuçları çıkarıyor:

"(Duyu organlarımızın algıladıklarıyla onların dış uyarıcıları arasındaki) Alışılmış ilişkiye örnek olarak; rengin bilinen algılanması ve onun bilimdeki karşılığı olan farklı elektromanyetik dalga boyları gösterilir. Burada, oluşan manevi duyum ile ona temel olan fiziksel kaynak arasında bir benzerlik söz konusu değildir. Rengin

sembolik karşılığından bekleyebileceğimiz tek şey, *(sembolik)* bir sinirin kapısını aralayabilmek, yani onu harekete geçirebilmek için, bir kapı kolu olma görevini üstlenmesidir. Fizyolog, sinirin mekanizmasını, beyine kadar izleyebilir. Ancak o noktada bir boşluk ortaya çıkar ve bugün hiç kimse, bu boşluğu doldurmak için adım atmıyor. Fiziksel dünyanın etkilerinin geçtiği yolu, bilincin kapısına kadar *sembolik* olarak izleyebiliyoruz. Bu etkiler kapıyı çalıyor ve sonra uzaklaşıyor." (A.S.Eddington: Fiziksel Dünyanın Doğası, İngilizce baskı, S. 88 ve 89. Altını ben çizdim. L.R.)

Görüldüğü gibi, kanıtlama çabalarının dayandırıldığı başlıca iki nokta var:

1. Algılarımız ile onlara kaynaklık eden dış uyarılar niteliksel açıdan farklıdır.

2. Bu ikisi arasında, yazarın "kimsenin doldurmak için adım atmadığı boşluk" olarak tanımladığı bir sıçrama vardır.

Bu iki "gerçekten" çıkarılan sonuç ise, solipsizmdir: Her şey, benim hayalimin, dolaysız olarak emin olduğum algılarımın ürünüdür. Bunun dışındaki her şey - yani sinirlerin kendileri de dahil olmak üzere, rengin karşılığı, diğer bir deyişle algılara yol açan dış etkenler, elektromanyetik dalgalar- sembollerdir, diğer bir deyişle bilincimizin "dış dünyaya" izdüşümleridir.

Modern bir diyalektik materyalist, her iki gerçeği de kabul edecek, "fazla saldırgan bir materyalizmi" (Eddington, öne sürdüğü gerekçelerini böyle değerlendiriyor) çürüten değil, onu doğrulayan veriler olarak görecektir.

Tartışmaya, ikinci noktadan başlayalım:

Dış etkenler, yani belli bir dalgaboyuna sahip elektromanyetik dalgalar, gözün ağtabakasına çarparak göz sinirini uyarır. Bu noktadan itibaren *saf fiziksel* süreç sona erer ve farklı bir süreç, yani *fizyolojik* süreç başlar. Bu elbette bir *sıçramadır*, ancak burada bir boşluk doğmaz. (Eddington'un *boşluğu* bu noktada görmediğini ben de biliyorum. Ancak bana göre, *sıçrama* bu noktada ortaya çıkar.) Eğer ille de bir boşluktan söz etmek gerekiyorsa, ortaya çıkan fizyolojik sürecin henüz tümüyle aydınlatılmamış olması anlamında bir bilgi boşluğundan söz etmek mümkündür. Ancak bu, "Fizyolojik İdealistler"in iddialarının tersine, "kimsenin doldurmak için adım atmadığı" bir boşluk değildir. Tersine, duyu organlarını inceleyen fizyo-

loji , şüphesiz hergün biraz daha aydınlatılmakta olan ve farklı bilim dallarında henüz çözülememiş diğer sorunlar gibi, bu sorunu çözmek için bıkmadan çalışmaktadır. *Sıçramanın* kendisi, bir boşluk değildir. *Sıçrama,* maddenin farklı biçimlerde (bizim örneğimizdeki eter ve göz siniri) var olabileceğini söyleyen *doğanın genel diyalektiğindeki özel bir durumdur*. Bu farklı varlık biçimleri, belirli kurallar bütünlüğüne tabidir ve *geçişler diyalektik olarak,* yani *sıçrama şeklinde ortaya çıkar*. Burada incelediğimiz durumda "sıçrama" hangi anlama geliyor? Eter ve sinir, *farklı niteliklere sahiptir*. Çünkü aynı maddenin farklı varlık tarzlarını, biçimlerini ve örgütlenme aşamalarını taşırlar ve farklı özellikler, bu yüzden *sıçramalı olarak* oluşmuştur. *Diğer bir deyişle; sıçrama*, - idealistlerin iddia ettikleri gibi - *göz siniri ile algılama arasında değil, dış uyarıcı* (eterdeki titreşim) *ile sinir arasındadır.*

Gerçekten de, bütün idealistler gibi fizyolojik idealist de, atmosfer ile göz siniri arasında bir *sıçrama*, bir boşluk görmez; çünkü ona göre her ikisi de "madde", "dış etkendir". Ona göre sıçrama; bu ikisi ile algılama, düşünce arasındadır. Çünkü algılama ve düşünce, "maddi olmayan"dır ve sıçrama, *sadece* "madde" ile "maddi olmayan" arasında gerçekleşebilir. Ve böylesi bir sıçramayı da sıçrama olarak değil, boşluk, yani aradaki bağlantının koparılması ile ortaya çıkarılmış uçurum olarak kabul eder. Ona göre bu uçurum, ancak ya "maddi olmayan"ın, yani düşüncenin, maddeye ve onun *hareketine indirgenmesi*, ya da tersi durumunda, yani maddenin düşünce içinde eritilebilmesi durumunda ortadan kalkacaktır. Materyalistin birinci olasılığı kabullenmesi mümkün değildir. Çünkü Engels de şöyle der:

"Düşünmeyi elbette, deneysel olarak beyindeki moleküler ve kimyasal hareketlere 'indirgeyeceğiz'. Ancak bu, düşünmenin özünün tümüyle çözüldüğü anlamına gelir mi?" (Diyalektik ve Doğa Bilimi, Marx-Engels Arşivi, C. II, S. 28)

İdealistler, materyalistlerden olanaksız olanı bekleyerek, özünün "tümüyle çözülmesi mümkün olmayan"ı istiyor. Bu talebi yerine getirilmeyince de, "uçurum"dan söz ediyor. "Fiziksel dünyanın etkilerinin", yani dış uyarının ve göz sinirinin, "bilincin kapısına kadar geldiğini, kapıyı çaldıktan sonra da uzaklaştığını söylüyorlar" diyerek, materya-

listlerle aklı sıra alay ediyor. "Uçurum" diye çığırtkanlık yaparken, materyalistler kadar kafa yormadan, *maddi olanı düşünsel olana indirgiyor*. Materyalistler kadar tereddüt göstermeden, bu uçurumu kapattığını ileri sürüyor. Oysa durum hiç de öyle değil! Çünkü "maddi olan"ın düşüncede eritilmesi, düşünmenin maddesel olana "indirgenmesinden" bin kat daha "karmaşık" ve anlaşılmazdır. Kaldı ki bu; Engels'in dediği gibi, düşüncenin özünü açığa çıkarmaya yetmeyecek olsa bile, haklı bir bilimsel görevdir.

İdealist elbette, bundan daha farklı bir açıklama getirmek istiyor. Bir şeyin özelliklerinin, hareket biçimlerinin, başka şeylerle karşılıklı etkileşiminin ortaya çıkarılmasını yeterli bulmuyor. İşin "özünün" ortaya çıkarılmasını talep ediyor. İdealist yönelimli bir fizikçi olan d'Abro şöyle diyor:

"Çekim kuvvetinin, maddenin bir özelliği olduğunu ya da, maddenin yanı başındaki uzay-zamanın bir özelliği olduğunu söylemekle, tatlılığın, şekerin bir özelliği olduğunu söylemek aynı şeydir. Maddenin; moleküllerin, atomların, elektronların, protonların ortaya çıkardığı bir maddenin hali olduğunu söylersek, buna ne karşılık verilecek? Elektronu nasıl tanımlayacağız? Protonu nasıl tanımlayacağız? Yapabileceğimiz tek şey, tamamen cahil olduğumuzu itiraf etmek ve bu temel tözlerin sayısını asgariye indirgeyerek, görünüşte onları betimleyen özelliklerle, birbirine bağlayan ilişkileri tanımlamaya çalışmaktır." (D'Abro; Bilimsel Düşünmenin Gelişimi, İngilizce Baskı, S. 270)

Maddenin özellikleri ve ilişkileri, idealiste yetmiyor: İdealist ya düşüncenin maddeye indirgenmesini (bunu yapmamız durumunda haklı olarak bize gülecektir), ya da maddenin düşünce içinde eritilmesini (bu durumda da, sorun sadece onun açısından çözülecektir) istiyor. Kusura bakmasın ama, bu ricasını yerine getiremeyeceğiz. Materyalistler olarak bizim açımızdan, yukarıda sıraladığımız "küçük ayrıntıları" bilmek yeterlidir:

"Bu karşılıklı etkileşimin bilgisinden daha geriye gidemeyiz; çünkü *daha gerisinde bilinecek bir şey yoktur*. Maddenin hareket biçimlerini teşhis edebildiğimizde (doğa biliminin varolduğu süre göz önünde tutulduğunda, bu konuda henüz çok eksiğin olduğu görülecektir), maddeyi de teşhis edebilmiş oluruz ve bilgi böylece tamamlanmış olur." (Diyalektik

ve Doğa Bilimi, Marx-Engels Arşivi, C. II, S. 26)

Buradaki son cümle, elbette göz sinirinin araştırılması bağlamında da geçerlidir. Göz sinirinin ve bir bütün olarak canlı maddenin özelliklerini, uyduğu yasalar bütünlüğünü henüz çok eksik tanıyoruz. Ancak adım adım daha iyi tanıyacağız ve kendimizi kuşkucu bir felsefenin kucağına bırakmamız, henüz açıklayamadığımız her şeyi "mevcut değil" olarak ilan etmemiz için en küçük bir neden bile yok.

2. Allanıp pullanmış bir eski: En son buluşlar olarak bilinemezcilik ve solipsizm

"Fizyolojik İdealizm", bilinemezcilik ve şüpheliciğin vaaz edildiği biçimlerden birisidir. Ancak fizikte yaşanan son devrim, elbette fizyolojinin eskimiş teorisinden daha geniş bir temel sunuyor. Ancak burada da dikkati çeken, bir tek yeni gerekçenin bile getirilmemiş olmasıdır. Burada da karşımıza çıkarılan, eskinin allanıp pullanarak sunulmuş halidir.

Bilindiği gibi modern atom teorisi, uzun süre bölünemez ve maddenin en küçük hali olarak görülen atomu, artı ve eksi elektrik yüklü, proton ve elektron adındaki elamanter parçacıklardan oluşan karmaşık bir sisteme böldü. Bu parçacıklar, çok karmaşık bir tarzda karşılıklı olarak birbirini etkilemekte.

H. Weyl, atom teorisinin son durumunu şöyle açıklıyor:

"Deneysel gerçeklerin ortaya çıkardığı ve Niels Bohr tarafından parlak bir şekilde doğruluğu kanıtlanan tabloda, güneşin etrafında dönen gezegenler gibi, artı yüklü atom çekirdeğinin etrafında eksi yüklü elektronların döndüğünü görüyoruz. Değişik kimyasal elementlerin farkı, bu elektronların sayısındaki farktan kaynaklanıyor. Elementler doğru sıralandığında, elektron sayısının daima bir arttığı görülüyor. Elektronun yanı sıra, hidrojenin çekirdeğinin, yani protonun, tek temel yapıtaşı olduğu görülüyor. Bir x parçacığının (Helyum çekirdeği) bölünmesi gibi radyoaktif olaylarda, elementin kendiliğinden, iki sayı daha düşük atom numarasına sahip başka bir elemente geçiş yaptığını görüyoruz. Rutherford, yeryüzü koşullarında dayanıklılığı azalan radyoaktif maddelerden daha düşük bir atom numarasına sahip azot gibi elementleri, alfa parçacıklarıyla bombardımana tabi tutarak, atomun yapay bölünmesini sağladı Aston, atom çekirdeklerinin kütlesinin, hidrojen çekirdeğinin kütlesinin tamsayısal katlarına eşit olduğunu ortaya çıkardı. *Maddi dünyanın sonsuz*

sayıdaki ve aynı yapılanma niteliklerini taşıyan iki birimden oluşması, evrenin doğasının en temel ve yanı sıra en derin yorumu gerektiren özelliklerindendir. (H. Weyl, Matematiğin ve Doğabiliminin Felsefesi, S. 141)

Atom teorisinin bu şekilde kavranması, özellikle de "iki birimin" dünyanın en son özdeş iki yapıtaşı olduğu anlayışı bugün artık aşılmıştır. Ancak burada açıklanan, atomun yapısına ilişkin varsayımda, çözüme henüz çok uzak olan, işte bu yüzden de aceleci sonuçlar çıkarmaya yol açan zorluklar vardır. Söz konusu zorlukları sosyal ortamın etkileriyle açıklayabilmek mümkündür.

Bu zorluklardan birisi, görünüşte elektronların, fiziksel süreçlerin ne dışarıdan içeriye, ne de tersi yönde geçişine izin veren, bir anlamda kapalı yapılar oluşturuyor olmalarıdır. Bu kapalı yapılar, hiç birşeyin kaçmasına izin vermeyen hapishane gibidir. Bu durum, bir kez daha maddenin "ortadan yok olduğu" düşüncesinin ileri sürülmesine vesile yapıldı. Bu gerçeğe tercümanlık eden, İngiliz filozof Betrand Russell'a kulak verelim:

"Rutherford tipi bir elektronu alalım. Ona göre, bu elektronun sadece içinde, ancak hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmamız mümkün olmayan bazı olaylar var. Bir elektronun içinde yaşanan hiçbir olay, dışındaki böylesi bir olayla aynı anda mevcut olamaz... İçeride yaşanan ne olursa olsun, evrenin geri kalan bölümleri açısından hiçbir anlam taşımaz ve gerçekte de, dışarıda gerçekleşen olayların yaşandığı 'dünya' ile özdeş 'dünya'da değildir. Ancak fiziksel dünya, nedensel bağlantılara sahiptir ve bir masal olarak kalmak istemiyorsa, öyle olmak zorundadır. Çünkü burada çıkardığımız bütün sonuçlar, nedensellik yasalarına dayanır. Bu yüzden, nedensellik ilişkisinden yalıtılmış herhangi bir olayı, fiziğe dahil edemeyiz. Nedensel olarak yalıtılmış herhangi bir şeyin olamayacağını iddia etmemiz için bir neden yok; ancak 'nedensel olarak yalıtılmış bu ve şu olay vardır' iddiasını ileri sürebilmemiz için de bir neden yok. Fiziksel dünya, algılamanın içerikleriyle nedensel bağlantıları olan bir dünyadır ve bu bağlantılara sahip olmayan her şey, fiziğin dışındadır. Demek ki; elektronun içerisinde yaşanan herhangi bir olay varsa, bu olay fizik dünyasının dışındadır. Görüldüğü kadarıyla buradan şu sonuç çıkarılabilir: Eğer elektron dünyada bir yer tutacak-

sa; bu ancak ya bir nokta, ya da bir kovuk olabilir. Ancak buradaki birinci varsayım, fizik açısından son derece yetersizdir. İkinci varsayımın ise, *akılcı bir yorumu mümkün gibi görülmüyor*. Rutherford tipi elektron, nasıl yorumlanırsa yorumlansın, sorunlu olmaktan kurtulamıyor.

Buna karşılık, Heisenberg'in ileri sürdüğü elektron, bu zorlukları aşmamız için yol gösteriyor. Bu elektron, belirli bir mekanda değil ve *içinde hiçbir olay yaşanmıyor* (!). Bu elektron esas olarak, eski elektron anlayışına göre bulunduğunu düşündüğümüz mekanda değil, farklı bir mekanda gözlenebilen ışınım olaylarının toplamıdır. *Böylece elektron,* belirli bir alandaki *olayları tanımlayan bir tek yasaya indirgenmiştir*. Bu anlayışa göre elektronun ne bir nokta olduğunu, ne bir alanı doldurduğunu ne de bir kovuk olduğunu söyleyebiliriz. *Bu anlayışa göre madde, "boş" uzaydaki süreçlerle ilgili yasalardan ibarettir*." (Bertrand Russell, "Maddenin Felsefesi", [Analysis of Matter], Almanca'ya çeviren: Kurt Grelling, 1929, S. 340-342)

Burada, maddenin nasıl *yok edildiğine* dair tipik bir örnekle karşı karşıyayız. Eskiden hep, bir elektronun davranışlarına yol açan nedenler hakkında tahmin yürütülmemesi gerektiğini söylerdik. Çünkü itiraf edeyim ki; iyi bir burjuva eğitimi almış, ahlaklı, devrimci alışkanlıkları olmayan bir elektronun, (burada söz konusu olan, sadece fizik yasaları da olsa) yasalar karşısında saygıda kusur etmemesi için hangi davranışlardan kaçınması gerektiğini bilmiyoruz. Ancak Russell bize, soruna açıklık getiren iki ayrı olasılık sunuyor: Elekron ya bir noktadır, ya da bir boşluk. Eğer bir boşluksa, elbette elektronun içerisinde bir olay yaşanması mümkün değildir. Çünkü söz konusu olan "boş" uzaydır. Uzaydaki boşluk da, tırnak içine alınmış bile olsa, bir etkide bulunamaz. Ancak, boş uzay düşüncesinin, "bir anlam taşıması mümkün görünmeyen bir şey" olduğunu söyleyen Russell'a tamamen katılmak gerekiyor. Ancak bunu söyleme hakkının biz materyalistlerde saklı olduğunu eklemek zorundayım. Materyalist, bir "delik"ten, yani boşluktan ibaret olan, maddenin bulunmadığı bir uzayı düşünemez. Mutlak boşluk, boş sözden ibarettir, hiçbir gerçekliğe denk düşmeyen bir soyutlamadır. Ancak belirtildiği gibi bu anlayış, madde olmadan etkilemenin olmayacağını düşünen materyaliste aittir. Oysa Russell'in uzayda bir boşluk olamayacağına inandı-

ğından şüphe etmek gerekiyor. Çünkü onun önerisi, böylesi bir boşluktan başka bir anlam taşımamaktadır. Elektronu, " 'boş' uzaydaki olayları düzenleyen yasalar" olarak görme önerisi kendisine aittir. Boş sözcüğünü tırnak içine almakla, uzay boş olmuyor mu? Ya da uzayı bir "yasa", yani *kavram, düşünce* ile doldurmak, onun dolu olması için yeterli mi? İlk çelişki işte burada ortaya çıkıyor.

İkinci çelişki ise daha öğretici. Ona göre elektron, "uzayın boşluğundaki olayları düzenleyen yasalar"ın ifadesi. Peki bu iddia, olayların *olmadığı* bir boş uzaydan daha mı anlaşılır? Tam tersine; belki zorunlu kalınırsa, olayların olmadığı bir uzay boşluğunu tasavvur etmek mümkün olabilir; ama beş duyu organını çalıştırabilen hiç kimse, *boş* uzaydaki bir olayın, ya da *olaylarla* dolu bir uzay boşluğunun ne menem bir şey olduğunu anlayamayacaktır.

Ancak Russell'a göre, bu olayların elektronun bulunduğu yerde yaşanmadığını, tersine elektronun çevresinde bir ışınım olduğunu unuttum. Peki bu ışınıma yol açan nedir? Elektronun çevresindeki bölge neyle uyarılıyor? Elektron tarafından değil mi? Peki bu ışınım nereye bağlı? Maddeye mi; yoksa maddeye değil mi? Yoksa "saf enerji" mi? Bu durumda, önümüze başka bir "faal" delik çıkıyor. Bu enerji maddeye bağlı ise, öyleyse elektronun kendisi neden madde olamaz? Neden tam da elektron, bir kavrama dönüştürülüp buharlaştırılıyor? Anlayan beri gelsin!

Russell'in, elektronun davranışına ilişkin ileri sürdüğü ikinci önerinin, yani elektronun bir nokta olduğu düşüncesinin fiziksel açıdan kesinlikle tatmin edici olmadığı açıktır. Fiziksel bir noktanın genişlemesi olanaksızdır, yani delik için kullanılan başka bir tanımdan ibaret olacaktır. Ancak bu, elektronun maddesel niteliğinden şüphe duymak, "bilmece"yi çözmekten vazgeçmek için yeterli bir neden midir? Şimdilik, bugün ve belki de daha uzun bir süre, elektronun davranışını açıklayan yeterli yanıt bulunmayabilir. Ancak aramaya devam etmeliyiz, gözlemlerde bulunmak, deneyler yapmak zorundayız. Belki de elektron içinde yaşananları görmememizin nedeni, gözlem araçlarımızda ve yöntemlerimizde yatıyordur. Tatmin edici bir yanıt bulacağımızdan kimsenin şüphesi olmasın. Ancak bunu yapabilmek, bir koşulla mümkün: Elektronun maddiliğinden şüphe duymazsak. Maddeyi

buharlaştırırsak, doğabilimi de buharlaşıp, uçup gidecektir.

Russell'a göre, elektronun içinde bir şeyler olduğu şüphelidir ve eğer oluyorsa, evrenin geri kalan kısmı için bir anlam ifade etmez. Sadece elektronun çevresi faaldir; olaylar ise, elektrondan başka bir yerde cereyan eder. Fizikçi Weyl ise tam tersini söylüyor (fakat bu Weyl'i, ileride göreceğimiz gibi, aynı maddeyi inkar etmekten alıkoymuyor):

"Maddenin modern fiziği, kuantum teorisi, sizde şu izlenimi uyandırıyor: *Esas olarak tamsayıların egemenliğinde ortaya çıkmakta olan gerçekleri* (bu konuya ve kuantum teorisinin özüne ileride değineceğiz. L.R.), saf alan teorisi noktasında durarak anlamanız olanaksızdır. Deneyimlerimiz; alan teorisinin çizdiği çerçeveyi aşan bir nedenselliğin biçimini tüm açıklığıyla göstermektedir. Buna göre alan kendi başına bırakıldığında homojen bir durağanlıkta kalır ve *ancak başka bir alanın, maddenin veya "kıpırdanış ruhu"nun etkisiyle uyarılır. Bilinçli davranışlarımız, daima maddeden hareketle olmalıdır.* Madde, *alanı uyaran etken*dir. (Vurgulamaların sonuncusu yazarın kendisine, diğerleri bana aittir.) (H.Weyl, agy., S. 133)

Burada ileri sürülen, Russell'in ve yazarın kendisinin kitabın başka bölümlerinde ileri sürdüğü ve ileride alıntı yapacağımız görüşlerin tam tersidir. Ancak yazar, en azından burada açık ve net konuşuyor: Alan, yani elektronun çevresi, diğer bir deyişle olayların yaşandığı yer, madde tarafından, yani elektronlarca uyarılır. Peki elektronun içinde hiçbir olay yaşanmıyorsa ya da yaşananlar, "evrenin geri kalanı" açısından hiçbir anlam ifade etmiyorsa, bu nasıl mümkün oluyor? Eğer içinde hiçbir süreç yoksa, elektron "çevresini nasıl uyarabiliyor"? İşte tam da bu yüzden, Weyl'in maddi çekirdeği bulunmayan, ancak faal olan bir çevre varsayımından hareket eden "saf alan teorisi" saçmalıktır. Yani aynı zamanda Russell'in iddiası da saçmalıktır.

Russell de, bu yolculuğun son durağının neresi olacağını iyi biliyor: Solipsizm.

"Bugüne kadar 'gerçek' oldukları varsayılan şeyleri, başka şeyleri ilgilendiren yasalara dönüştürmemizi sağlayan değişik olanaklar vardır. Açıkça görülüyor ki; bu yöntemin bir sınırı olmalıdır. Aksi halde dünyadaki her bir şey, bir başka şeyin yıkanmış[1] haline dönüşecektir. Buradaki açıklanabilir tek sınır ise, fenomenalizmin (Humeizm - L.R.) - *belki de solipsizmin demek daha doğru olacak-*

1 Yazar burada, aksi halde herşeyin, farklı ilişkilerle bağlantısı olmayan bir başka etken olmaksızın, farklı olgular arasındaki ilişkilerde çözüleceğini ifade etmek istiyor. Almancaya çevirenin notu)

tır - getirdiği sınırdır. *Algılanamaz olayların varlığını* bir kez *kabul ettikten* sonra, fiziğin ilgi alanına giren olayların değişik biçimleri arasında seçim yapmamızı gerektirecek hiçbir anlaşılır neden kalmaz." (Russell, agy., S 340)

Burada söylenenler güneşten daha berraktır; en azından Russell'in mantığından daha nettir. Duyumlarımızın ötesinde bir şey olan olayların var olabileceğini kabul ettiğimiz noktada Russell'in bilgeliği de sona eriyor. Gerçekten de öyle: Bugüne kadar "gerçek" olarak gördüğümüz şey, aslında sadece başka bir şeyi tanımlayan bir yasa. Ama o da "gerçek" değil ve başka bir şeyi tanımlayan başka bir yasa. Ve bu böyle devam edip gidiyor, peki en son hangi "şey"e kadar? Hangi "şey" gerçektir ve başka "şeyler"i tanımlayan bir yasa olmanın ötesindedir? Böylesi bir şey yoktur ve *sadece bilinç, son noktayı koyabileceğimiz gerçekliktir.* Daha doğrusu; *benim* son noktayı koyabileceğim *bana ait* bilinç. Yani Berkeley'in dediği gibi, varlık algılanan bir olgudur. Böylece solipsizm durağına gelmiş bulunuyoruz. Ancak bunun orijinal bir buluş olduğunu söyleyemeyeceğiz.

Şimdi de bir filozofa değil, işinin ehli bir doğa bilimcisine kulak verelim. Weyl, açık ve net bir biçimde, uyarıcı etkenin, yani doğanın faal parçasının madde olduğunu, bu yüzden de bir saf alan teorisinin mümkün olmadığını söylüyordu. Bunu da deneyimlere ve maddenin modern fiziğine, kuantum teorisine dayandırıyordu. Bu; "okulda öğretilenlerin tekrarı"ndan başka birşey değildir. Weyl gerçek yüzünü aşağıdaki satırlarda şöyle ortaya koyuyor:

"Bir parça alan, örneğin kütlesi bulunmayan bir kabuk tarafından kaplanmış bir kovuk (Russell buna, "anlam taşımadığı görülen delik" diyor. L.R.) içindeki ışın, aynı bir cisim gibi atalet kütlesine sahiptir. Bu cismin, atalet alanı tarafından belirlenmiş doğal yörüngesi üzerinde kalabilmek için ve yönünü değiştirmeye çalışan güçlere karşı çıkabilmek için harcadığı gücün büyüklüğü, cisim içindeki sıkıştırılmış enerjiye bağlıdır. Elektronun kütlesinin önemli bir bölümü -*belki de tümü* - elbette taşıdığı elektromanyetik alanın ürünüdür. Daha önce de gördüğümüz gibi, eğer maddeyi oluşturan temel parçaların en temel fiziksel özellikleri, bu alanın merkezinde bulunan tözel çekirdeğe değil, onu çevreleyen alana bağlı ise, bu durumda "Acaba böylesi bir çekirdeğin varlığı gerekli mi? Bu çekir-

değin varlığını kabul etmekten tamamen vazgeçebilir miyiz?" sorularını sormamız gerekir.

Maddenin alan teorisi, son soruya *"Evet"* yanıtını veriyor. Elektron gibi bir madde parçacığı, bu teoriye göre elektrik yüklü alanın bir bölümüdür... Bu alanda, elektronu tüm zamanlarda var olacak bir tek ve özdeş madde yoktur." (Weyl, agy, S. 129-130)

Görüldüğü gibi, Russell'in söylediklerinin aynısı. Maddenin yerine alan, "ışın barındıran" ve "kütlesiz bir kabukla kaplı" bir "kovuk" geçiyor. Bir "kovuk", enerjiyi nasıl içinde bulundurabilir? Ve bu "kovuk" atıl kütleye sahip. Peki Einstein'a ait, çekim kütlesiyle atalet kütlesinin eşit olduğu teorisi nerede kalıyor? "Cisim" madde değil, "sıkıştırılmış enerji" imiş. "Elektronun kütlesi -belki de tümüyle- taşıdığı elektromanyetik alanın ürünü" imiş. Peki bu elektromanyetik alanı "taşıyan" *nedir*? İşte böylece, *maddi çekirdeğe sahip olmayan* cisme ulaşıyoruz. Madde bir kez daha yok oldu. Ancak aynı Weyl'e göre madde burada, "kötü bir ruha", hani şu onu "uyaran kıpırdanış ruhu"na dönüşmüştür. Bir kez daha anlayan beri gelsin. Belki de bütün bunlara şu yorumu getirmek gerekiyor. Weyl, içinde iki ayrı ruh taşıyor. Bu ruhlardan biri Weyl'i, bilinçli davranışlarını daima maddeden hareketle açıklamak zorunda bırakan fizikçi olmaya; diğeri ise, maddeyi yok eden idealist "filozof" olmaya *zorluyor*. Çelişkilerin kaynağı da burada.

Burada elbette teorinin sadece fiziksel sonuçlarını değil, çıkarılan felsefi sonuçları da ele almak zorundayız. Nihayetinde Weyl'in ifadeleri, "Matematiğin ve Doğabiliminin *Felsefesi*" başlığını taşıyan bir kitaptan alınmıştır. Ve felsefi açıdan maddeyi, ne bir alana, ne de taşıyıcısı olmayan bir enerjiye dönüştürmek mümkündür. Ancak bu, Weyl'in kafadarı olan, Cambridge Üniversitesi'nden astronomi profesörü A.S.Edington'un açıkça itiraf ettiği gibi, *fiziksel açıdan da mümkün değildir.*

"Bu, eterin ortadan kaldırılması anlamına gelmez. Fiziksel dünyayı, birbirinden yalıtılmış, aralarında biçime sahip olmayan bir ara bölgenin bulunduğu madde ve enerji parçacıklarına dönüştürmek mümkün değildir. Bu ara bölgenin de, parçacıklarla aynı sayıda özellikleri olduğunu kabul etmek zorundayız... *Nasıl madde veya enerjinin parçacıkların özelliklerini taşıdıklarını varsayıyorsak, atmosferin de, bu ara bölgenin özelliklerini taşıdığını varsayıyoruz.* Belki de bu noktada bir filozof, (Eddington'a göre sadece

bir idealist filozof filozoftur) kendilerini taşıyan bir şey bulunmasa da, bu özelliklerin varolduklarını varsaymanın mümkün olup olmayacağını soracaktır. Bu durumda bir darbeyle hem maddeden, hem de atmosferden kurtulmuş olunacaktır. Ama burada sorun bu değildir." (Eddington, "Fiziksel Dünyanın Doğası, İngilizce baskı, S. 31; vurgular bana ait. L.R.)

Hem maddeden, hem de eterden bir darbeyle kurtulmak ne kadar da güzel olurdu. Ama bu, *fiziksel açıdan* maalesef mümkün değil. Madde onları, doğabilimcisi olarak materyalist olmaya zorluyor. Bin bir takla da atsalar, ne yaparlarsa yapsınlar; ister eter veya alan, isterse "kabuklu kovuk" desinler; ne isim verirlerse versinler; maddeyi, "özelliklerin taşıyıcısı" olmaktan, *yani madde olmaktan* çıkaramıyorlar. Zaten madde kavramı, felsefe açısından başka bir anlam taşımaz. Ancak "filozoflar", maddeyi ortadan kaldırarak, ya da yukarıda son olarak alıntı yaptığımız Eddington gibi, maddeyi "düşünce"de eriterek intikam alıyor. Eddington, idealizmi kurtarmak için "gerçek" ile "somut" arasında ayrım yapıyor. Ona göre günümüzdeki fizik "gerçek", ancak "somut" değil; yani burada konumuz olan madde, onu ele aldığımız için gerçektir, onun dışında "somut" değildir; yani kafamızdaki düşüncenin tersine, mevcut değildir.

Peki ama neden? Eddington bunu şöyle açıklıyor:

"Atom fiziğindeki görünümlerin tanımlanması, son derece canlıdır. Atomlar, kendilerini çevreleyen elektron kuşaklaryla birlikte hızla değişik yönlerde hareket eder, çarpışır ve çarpışma sonucunda geri itilir. Bu kuşaktan ayrılan başıboş elektronlar, yüzlerce kat daha güçlü bir ivme kazanarak, atomların çevresinde dönerek ve onları sıyırıp geçerek uzaklaşır. Kaçanlar yakalanarak kuşağa yeniden dahil edilir, ortaya çıkan enerji eteri sarsarak titreşimlere yol açar. X ışınları atom üzerinde etki yapar ve elektronları daha yukarıdaki yörüngelere fırlatır. Bu elektronların, bazen aşamalı olarak, bazen birdenbire, adeta yarı stabilite içerisinde hapsedilmiş ve 'yasaklanmış uzaklaşmalardan' tereddüt edermişçesine yeniden geri döndüğünü görürüz. Bu görüngülerin ardında, h kuantumu (mümkün olan en küçük enerjiyi belirten belirli bir sayı L.R.) her değişimi matematiksel kesinlikle düzenler. *Bizim kavrayışımıza denk düşen tablo işte budur -burada bir rüya*

gibi buharlaşıp kaybolan bir madde yoktur.

Önümüzde sahnelenen oyun o denli göz kamaştırıcıdır ki; bir zamanlar elektronun ne olduğunu öğrenmek için yanıp tutuştuğumuzu bile unutuyoruz. Hiçbir zaman bu sorunun yanıtını veremedik. *Alışık olduğumuz hiçbir tasavvur ile elektronlar arasında bağlantı kuramıyoruz*: elektronlar, bilinemezler listesindeki yerlerini koruyor. Elektronun daha üst yörüngelere fırlatılması da sadece, atomun durumunda ortaya çıkan özel bir değişimi tanımlamak için kullanılmış konvansiyonel bir ifade tarzıdır. Bu, söz konusu değişimin gerçekte uzayda meydana gelen ve mikroskopla gözlenebilecek hareketler olduğu anlamına gelmez. *Bilinemez bir şey, ne olduğunu bilmediğimiz bir şey yapmaktadır.* (Eddington, agy., sayfa 290. Vurgular bana ait. L.R.)

Demek ki bütün umutsuzluğumuzun kaynağı, "alışık" olduğumuz tasavvurların geçersiz hale gelmesinde, elimizde bulunan bütün araçların yetersiz olması nedeniyle, "bilinemez bir şeyi" bilinebilire dönüştürememiş olmamızda yatıyor. "Elektron nedir?" sorusuna, henüz yanıt veremediğimiz için, bu soruyu *hiçbir zaman* yanıtlayamayacağımız ilan ediliyor. Bu durumu, genel umutsuzluktan, bilimcilerin maddenin dünyasından değil, gerçeğin dünyasından genel olarak şüphe etmelerinden başka bir şekilde açıklamak mümkün mü? Günümüzdeki genel kuşkuculuğun ve din ile mistisizme kaçışın başka hangi nedeni olabilir? Bunu tahmin edebilmek için derin tahlillerde bulunabilen birisi olmak gerekmiyor.

3. En yeni tarafsızlık tavrı

Bu nedenleri kısaca şu şekilde açıklamak mümkün:

Burjuvazi ile proletarya arasındaki sınıf mücadelesinin son aşamasına geldiği sosyal devrimler çağında, burjuvazi her alanda mistisizme teslim olmaktadır. Öte yandan, gittikçe daha fazla diyalektik-materyalist sonuçlar ortaya çıkaran (buna ilişkin bazı örnekleri ileride göreceğiz) doğa bilimlerinde, şimdiye dek görülmemiş bir canlanma yaşanmaktadır. Sübjektif idealizm ve bilinemezcilik, birbiriyle çelişen bu iki eğilimin çözüme kavuştuğu biçimdir. Bu felsefi bakış açılarının sunduğu en rahatlatıcı yön, doğa bilimlerinin ortaya çıkardığı bütün sonuçları, mistisizme ve dine sırt çevirmeden kabul etmeyi olanaklı kılmasıdır. "Tarafsızlık" iddiasını taşıyan ve duyumlarımızın kay-

nağının gerçek dünya mı, Tanrı mı yoksa başka bir şey mi, ya da hiç bir şey mi olduğu sorularını yanıtsız bırakan Humeizm, mistisizm yanlılarına bu seçenekler arasından Tanrı yanıtını seçmeleri için açık kapı bırakmıştır. Gerek sübjektif idealizm, gerekse de Hume'un bilinemezciliği, doğa bilimcilerinin, kendileriyle çok bariz çelişkilere düşmeden aynı anda hem doğa bilimcisi, hem de mistisizm yanlısı olabilme ihtiyaçlarını karşılama konusunda, Yeni Kantçılıktan daha elverişlidir.

Ancak, aslında tarafsız olmanın dışında her şeye tekabül eden Humeizm, yani bu yeni "tarafsızlık" tavrı bile, son moda kafası karışıklar tarafından bile ısrarla savunulamıyor. Onlar, eklektizmlerinde bile eklektik davranıyorlar.

Bu eski hikmetin en yeni sözcüsüne kulak verelim. Bu zat, yukarıda görüşlerine başvurduğumuz Bertrand Russell'in kendisidir.

"Bu bölümde, materyalizm ile idealizm arasındaki eski *tartışmaları* tahlil ederek hangi sonuçlara ulaştığımızı ve bizim teorimizin hangi ölçüde her ikisinden ayrıldığını açıklamak istiyoruz." (Bertrand Russell, agy., sayfa 402)

Eski teraneler yeniden gündemde. "Eski çatışma" uzlaştırılmaya çalışılarak söz veriliyor: En son gelişmeyi parçalarına ayıran teori, hem materyalizmden, hem de idealizmden farklı olacakmış. Bu söz karşısında biraz heyecanlanarak beklemeye başlıyoruz ve değişik şüphecilik eğilimlerinin bize de bulaştığını görüyoruz: Evet; biz bu "eski çatışmayı" uzlaştırma çabalarına şüpheyle bakıyoruz.

"Önceki bölümlerde ileri sürülen görüşler materyalist ya da idealist görüşler olarak değerlendirildiği sürece, görünürde bir çelişkinin varlığına inanılır. Çünkü bu görüşlerin bazılarının bu akımlardan birine, diğer bazılarının ise ötekine eğilim gösterdiği düşüncesi ortaya çıkar. Örneğin algılarımın içeriğinin kafamın içinde olduğunu söylediğimde, benim bir materyalist olduğum söylenecektir. Kafamın, algılarımın içeriğinden ve diğer benzeri olaylardan oluştuğunu söylediğimde ise, idealizmle suçlanırım." (Bertrand Russell, agy., sayfa 402)

Bu durumda gerçekten bir gariplik ortaya çıkar. Ya duyumlarım kafamın içindedir; bu durumda kafam sadece bir duyumdan ibaret olamaz. Eğer sadece bir duyumdan ibaret değilse, o zaman diğer bütün şeyler de duyumdan ibaret değildir. Yok eğer tersi doğru ise, yani kafa (beyin) sadece duyumlardan oluşuyorsa,

bu durumda bu duyumların (var olmadığı söylenen) kafamın içinde olması mümkün değildir. Biz zavallı materyalistlere göre, burada çok açık bir çelişki var. Bakalım nasıl devam etmiş:

"Yaygın düşünceye göre, bilgiyi psikoloji aracılığıyla 'ruhumuzdan' elde edebiliriz. Buna karşılık burada belirtilen düşünceye göre, beynimizden bilgi elde etmenin tek yolu, beynimizi bir fizyologa inceletmekten geçer ve bu bilindiği üzere ancak ölümden sonra mümkündür. Bu ise, pek tatmin edici bir durum değildir. Bense buna karşılık şunu söylüyorum: Fizyologun bir beyni incelerken gördüğü, incelediği değil, kendisine ait olan beynin bir parçasıdır." (B. Russel, agy., sayfa 402)

Ancak belirtmek gerekir ki, sözü edilen fizyolog beynin incelenmesi sorununa, hepimizden daha tatmin edici bir çözüm bulmuştur. Beyinlerimiz, maalesef ancak ölümümüzden sonra incelenebilir. Fizyolog ise, her ne hikmetse henüz hayatta iken beyninin bir parçasını görebiliyor. Ne mutlu o ölümlüye! Görünen o ki; Russell'a göre "beyin" ile "beyindeki tasavvurlar" aynı anlama geliyor. Bu iddiayı ileri sürme cesaretini ise, bugüne dek en kaba materyalist bile gösteremedi. Materyalistlere göre, yabancı bir beyni inceleyen fizyolog, bir başkasının beynini görmektedir. Humeistlere göre ise, "gerçek olan", "dış dünyada var olan" bir şeyi görmemektedir. Tersine, "dışarıya" yansıttığı duyumları vardır. Gel gör ki, bugüne kadar hiç kimse, fizyologun gördüğü şeyin kendi beyni olduğunu ileri sürmemişti. Demek ki, "uzlaştırma" böyle oluyor; kaba materyalizmle, hazmedilememiş Humeizmin bir karışımı. Hakkını yememek gerekiyor; gerçekten de "tek taraflı" olmayan bir yaklaşım.

"Uzlaştırma", ilerleyen aşamalarında da bu başlangıcından farklı değil.

"Maddenin felsefesinin bir gerçeği de, fiziksel dünyayı kurduğumuz olayların, maddenin ne olduğuna ilişkin alışılagelmiş tasavvurlarımızdan çok farklı olmalarıdır. Buna göre maddenin içinden geçilmesi ya da tahrip edilmesi mümkün değildir. Elbette bizim kurduğumuz madde de, kendisine bahşettiğimiz tanım sayesinde geçit vermez durumda: Bir yerdeki madde, buradaki olayların bütünüdür; buna bağlı olarak orada başka bir olayın ya da maddenin bulunması mümkün değildir. Bu, fiziksel bir gerçek değil, bir totolojidir (Bir olgunun, aynı anlama gelen farklı kavramlarla, tekrarı içeren tarzda tanımlanması - Ç.N.) Kendinizde gördüğünüz bu hakla,

Londra'nın, bu şehirde yaşayanlardan başka kimsenin burada yaşayamayacağı için geçilemez olduğunu iddia edebilirsiniz. Öte yandan tahrip edilemezlik, maddeler açısından tamamen olmasa da, büyük oranda geçerli olan ampirik bir özelliktir. Tahrip edilemezlikten kastettiğim, maddenin korunumu değil, elektronların ve protonların korunumudur. Ancak elektronlar ve protonlar, fizik dünyasına ait maddeler değil, olayların birleşmesiyle oluşmuş çapraşık ve mantıksal yapılardır." (B.Russell, agy., sayfa 406)

Önceleri beynin ne olduğu tanımlanamıyordu; ne gerçekti, ne de tasavvur. Sadece bir başkasının beynini tasavvur; kendi beynini ise, henüz hayatta iken ve gerçek olarak görebilen fizyologlar bu sorunu çözebilmişti. Aynı şekilde şimdi de, elektronların ve protonların, fizikçinin kafasında canlandırdığı "mantıksal yapılar" olduğu ileri sürülüyor. Bu ise, yabancısı olmadığımız bir tek taraflı ve uzlaştırıcı olmayan yaklaşımı çağrıştırıyor: Berkeley'in sübjektif idealizmi. Maddeyi geçilmez yapan bir yerdeki olaylara ilişkin olarak da şu söylenebilir: Belirli bir yerde sadece maddi olayların bulunabileceği doğru değildir. Beynimin bulunduğu yerde, iki tür "olay" gelişir: Bir yanda beyindeki maddi süreç ve öte yanda düşünme süreci. Bu iki olayın arasında hangi ilişkinin bulunduğundan bağımsız olarak, bunlar farklı iki olaydır. Yoksa düşünme bir olay değil midir? Her halükarda, hiç kimse, iki beynin aynı yerde, yani kafamda bulunabileceğini söyleyemez. Demek ki ne madde, ne de onun geçilemezliği "olaylar" olmaya indirgenemez.

Öte yandan materyalistler maddenin geçilemezliğin, onun varlığının bağlı olduğu bir özellik olduğunu iddia etmezler.Belki günün birinde, geçilemez olan bir madde keşfedilir. Belki de, geçilemezlik kavramından ne anlaşılması gerektiğinin daha kesin belirlenmesi gerektiği daha net ortaya çıkar. Ancak böylesi bir madde var mı, yok mu? Sorun işte *budur*. Bu madde benim duyumlarımdan bağımsız mı, değil mi? Bu madde, benim duyumlarımın objektif kaynağı mı, değil mi? Bu sorulara yukarıda, yoruma açık olmayan, tek taraflı-idealist yanıtlar aldık: Elektronlar ve protonlar, yani madde, "saf mantıksal yapılardır" deniyor. Böylece "uzlaştırma", başından beri beklediğimiz şekilde sonuçlandı: İdealistlerin istediği gibi. "Tarafsız unsurların", tarafsızlıktan başka her tür-

lü özelliğe sahip olduğu, tarafsızlığı hayal ürününden başka bir şey olmadığı ortaya çıktı.

4. Doğa bilimleri ve materyalizm

Son olarak geriye kalan, bazı sonuçlar çıkarmak. Doğa bilimlerindeki en son gelişmenin kafaları ne kadar karıştırdığını gördük. Bu kafa karışıklığının, sosyal nedenler dışındaki nedeni nedir? Bu neden, kısmen konunun karmaşıklığında yatıyor. Ancak kısmen de, doğa bilimcilerinin kendi bilimlerinde ortaya çıkan en son gelişmeleri *diyalektik-materyalist* tarzda yorumlamaya karar verememelerinde, tersine idealizmin etkisi altında kalarak kendi buluşlarının doğasını görememelerinde yatıyor. Bu buluşlar elbette fizikteki eski kavramları, özellikle de madde konusunda bugüne dek kullanılan kavramları geçersiz hale getirdi.

Ancak son gelişmeler, maddenin sonunu getirmedi. Tam tersine, maddenin bugüne dek görünürde varolduğu alanların fethedilmesini sağladı. Doğa bilimciler diyalektik-materyalist bakış açısıyla bakabilmeye karar verseler, bu belki günümüzde yanıt aradığımız bütün sorunların çözülmesini sağlamayacaktır. Ancak en azından kendilerini, materyalist sonuçları idealist kılıflara sokma çelişkisinden kurtarmalarına yol açacaktır. Bu durumda, yanıtın hangi yönde *aranması* gerektiğini ve *sadece* nerede bulunabileceğini görebileceklerdir. Çünkü buluşlarıyla ortaya çıkardıkları şeylerin içeriğine bakılırsa, bunların materyalizmi çürütmediği, tersine *diyalektik* materyalizmi doğruladığı görülecektir.

Diyalektiğin fiziğe nüfuz etme konusunda zaferler kazandığını gösteren çok sayıda kanıt var.

Planck, fizikte böylesi bir dönüşüm geçiren üç temel ilke sayıyor:

1. Atomların dönüştürülebilirliği
2. Uzay ve zamanın karşılıklı bağımsızlığı
3. Dinamik görüngülerin sürekliliği (Planck: Fizik Panoraması)

Birincisine ilişkin Planck dahi, atomların birbirine dönüştürülebilirliğinin biçimsel mantıkla çeliştiğini söylüyor. Şöyle diyor:

"Eğer biçimsel sınırlara bağlı kalınırsa, değişken atom kavramı, kendi içinde belli bir çelişki taşıyor. Çünkü asli tanımına göre atomlar, maddenin değişmez bölümleridir." (agy.)

Ancak sorunun özü, "biçimsel sınırlara bağlı" değerlendirmelerin bugün artık yetersiz hale gelmiş olmasında yatmaktadır. Hem de sadece bu bağlamda değil. En

2 "Bohr Modeli" adı verilen Niels Bohr'un teorisine göre, her "atom", karmaşık bir gezegenler sistemi gibidir. Sistemin ortasında bir "çekirdek" yer alır ve artı elektrik yüklüdür. Onun çevresinde, eksi elektrik yüklü olan ve güneşin çevresinde dönen gezegenler gibi dönmekte olan bir ya da daha fazla elektron vardır.

değerli fizikçilerin bile, "atomların" davranışlarından kaynaklanan sıkıntılar sonucunda nasıl çelişkiye düştüğünü yukarıda görmüştük.

Bu zorlukları ele alırsak, sıkıntıların kaynağının, bugün ortaya çıkan *diyalektik sonuçların*, onları hapsetmeye çalıştığımız eski ve diyalektik olmayan kavramlarla çarpışmasında yattığını görürüz:

1. Elektron, parmaklarının arasından akıp gidiyor; elektronun bulunduğu belirli bir yeri tespit edemiyorlar. Elektronlar, Bohr Modeli'nin[2] öne sürdüğü iki ayrı yörüngede aynı anda yer alıyor ve iki ayrı enerjiye sahip oldukları görülüyor. Elektronu, uzay ve zaman dışında açıklamak için yanıp tutuşuluyor. Bunun tek nedeni ise, elektronları *gizli parçacıklar* olarak görmelerinde yatıyor. "Maddenin son unsurları" olarak görülen gizli parçacıklar kavramından vazgeçmek yerine, başka gizli parçacıklar aranıyor. Bu arayış sonucunda bulunan, alt elektronlar oluyor. Oysa parçacık kavramıyla dalga kavramının diyalektik birliğinin, elektronun maddenin gizli parçacığı olarak görülmesi anlayışının yerine geçirilmesi zorlukları aşmayı sağlayacaktır.

2. Elektronun hareketleri, gerçekten keyfi gibi görünür. Görünüşte elektron çevresinden yalıtılmıştır. Bilimciler ümitsizliğe düşmekte, elektronun özgür iradeye sahip olduğunu savunmaktadır. Doğa bilimini bu kadar gülünç duruma düşürmek istemeyen bir dizi başka bilimci ise, nedensellik yasasının sonsuz küçükler alanında geçerliliğini yitirdiğini savunmaktadır. Geçerliliğini yitirdiği ileri sürülen, sadece onların *şimdiye dek* savunageldiği nedensellik yasası mıdır? Sadece nedensellik *ilişkisini* değil, bugüne dek savundukları nedensellik *kavramını* tamamen bir kenara bırakmak ve ikincisini *diyalektik tarzda* yeniden belirlemek daha iyi olmaz mı? Bu yolda adımlar da atılmıştır: Buna göre elektron, grupsal bir görüngü olarak kavranmaktadır. Bu görüngünün ardında etkili olan daha büyük bir bütünlüğün gösterdiği kasılmaların yığılmalara yol açtığı savunulmaktadır. Nedensel bağlantıların bu şekilde diyalektik kavranışı, zorlukların bir bölümünün daha aşılmasını sağlamaktadır.

3. Elektronun ardında yatan bir şey var gibidir. Ancak bu bir şey ne cisim, ne parçacık, ne de bir "alt elektron" vs. değildir. Tersine, *gizli olmayan* ve tabi olduğu yasalar bütünlüğü, gizli cisimlerin hareketini belirleyen yasalardan

çok daha karmaşık olan bir maddedir.

Diyalektik çözüm yoluna girilmiştir. De Broglie ve Schrödinger adındaki doğa bilimcileri, tamamen diyalektik ruha sahip teoriler önermiştir.

De Broglie'ye göre elektron *hem bir dalga, hem de bir parçacıktır*. Ona göre elektron, bir dalganın *düğüm noktasıdır*; yani hem hareket halindeki bir cismin, hem de bir dalganın özelliklerini taşır. Bugüne dek fizikte birbirini dışlayan ve karşıtlığın ifadesi olan cisim ile dalganın, cisim ve dalgaya ait özelliklerin bu şekilde birleştirilmesi, diyalektiğin sonsuz küçüklükteki cisimleri inceleyen fiziğe girmesi değil midir? Diyalektikten haberi olmayan doğa bilimciler, "mistisizm" diye yaygara koparıyorlar. "Gizemli olan, daha gizemli hale getiriliyor" diye karşı çıkıyorlar. Her zaman diyalektik karşıtlıkların ifadesi kavramlarla çalışa gelmiş olan Marksist ise, "parçacığın" ve "dalganın", birbirini dışlamayan, yani *aşılamaz* karşıtlıklar anlamına gelmeyen ve *görece* geçerliliğe sahip *diyalektik* kavramlar olduğunu bilir.

Diyalektik yolunda bir başka adım da, Schrödinger'in teorisiyle atılmıştır. Bu teoride parçacık bir dalganın düğüm *noktası* olmaktan çıkmış, kendisi bir dalga *grubu* olarak ortaya konmuştur. Yani parçacık, bir yanda ardında yatan karmaşık süreçlere bağlı olan, diğer yanda *karşıtlıkların*, karşıt hareketlerin *birliğini* ifade eden bir *süreçtir.*

Bu teori bize hangi sonuçları sunuyor:

1. Alan teorisi, burada diyalektik-materyalist bir çözüme kavuşuyor.

2. Parçacık ve dalganın karşıtlığı, De Broglie'nin teorisiyle, diyalektik tarzda ortadan kaldırılıyor. Dalga ve parçacık, artık birbirlerini *koşullayan* ve birbirlerine geçişen *değişken kavramlardır.*

3. Maddenin son unsuru olarak gizli parçacık, yok olmuştur. Parçacık, bir *sürece* dönüşmüştür.

4. Mekanik açıklama, bir bütün olarak çökmüştür. Elektron, başka karmaşık süreçlerle karşılıklı etki halindeki bir süreç olduğu için, sınırları "eriyip gitmiş"tir. Mekanik açıklamanın yerini, hareketin bir türden başka türlere geçtiğini belirten diyalektik-dinamik yasalar almıştır.

5. Eter de, gizli parçacıklardan oluşmaz; tersine, kasılmaları elektronları oluşturan bağlantılı bir bütünlük oluşturur.

Böylece diyalektik doğal bilimlerdeki yerini alır. Bu elbette, maddenin yapısını açıklayan *nihai* gerçek değildir. Ancak sadece di-

yalektiğin açtığı yol, asla ulaşılamayacak mutlak gerçek yönünde doğru ilerlenmesini sağlayacaktır.

Diyalektiğin fizikte zafere ulaşmasını sağlayan tek şey atom teorisi olmamıştır. Relativite teorisi ve Planck'ın Kuantum Teorisi de, bu alanda gerçek bir devrimin gerçekleşmesini sağlamıştır. Sonuncusunu biraz inceleyelim.

Bu buluşun önemi öncelikle, Aristoteles'ten ve daha geniş ölçüde Leibniz'den bu yana aksiyom olarak geçerli olan dinamik görünümlerin sürekliliği ilkesinin, diğer bir deyişle doğanın sıçramalı gelişmeler kaydetmeyeceği cümlesinin bir kenara bırakılmış olmasında yatar. Planck bu konuda şöyle der:

"Yukarıda belirtilen cümlelerin üçüncüsü (biz de bu cümleleri aktarmıştık - L.R.) *bütün dinamik etkilerin sürekliliğ*ine dairdir ve geçmişte bütün fiziksel teorilerin önkoşulu yapılmıştır. *Aristoteles*'e dayanılarak ileri sürülen bu teoriler, yaygın olarak bilinen 'natura non facit saltus' (Doğa sıçrama yapmaz - L.R.) dogması ile sonuçlanmıştır. Ancak araştırmalar, fizik bilimlerinin öteden beri saygıyla karşılanan bu sabitinde de önemli bir gedik açtı. Deneylerle elde edilen yeni sonuçlar nedeniyle, bugün termodinamiğin ilkeleri ile işte bu cümle çatışmaktadır. Ve eğer belirtiler bizi yanıltmıyorsa, bu cümlenin günleri sayılıdır. Görüldüğü kadarıyla, doğa gerçekten de sıçramalar yapıyor, hem de oldukça garip türden sıçramalar." (Max Planck, Fizik Panoraması, Sayfa 72)

Gerçekten de Kuantum Teorisi'nin özünde, doğadaki bütün değişimlerin yavaş yavaş değil, hamleler şeklinde, sıçramalı olarak gerçekleştiği düşüncesi vardır. Burada mümkün olan en küçük kuantum enerji (ya da madde), Planck Sabiti (h) adı verilen bir tamsayı ile ifade edilir. Buluşun sahibi olan Planck, bu durumu şöyle açıklıyor:

"Işınım, özgül ısı, elektron ışınımı, radyoaktivite ve birçok başka görüngüyü tanımlayan yasaların tümü, sadece maddenin kendisinin değil, onun ortaya çıkardığı etkilerin (bu ikisi arasında ayrım yapmanın mümkün olduğu oranda) süreklilik arz etmeyen özelliklerle donatılmış olduğunu belirtir. Bu özellikler ise, doğal bir sabit tarafından karakterize edilir: Etkinin elementer miktarı (Kuant)." (Planck)

Aynı araştırmacı, bu gerçeğin fizik açısından taşıdığı önemi şöyle tanımlar:

"Ortaya çıkan uçurumu aşma konusunda gösterilen bütün çabaların başarısızlığa ulaşması,

hiçbir şüpheye yer bırakmayacak şekilde şunu ortaya çıkardı: Ya etki kuantumu, hayal ürünü bir değerdir; ya da ışınım yasasının türetilmesinin temelinde fiziksel bir düşünce vardır. Bu durumda etki kuantumu fizikte temel bir rol oynamalıdır ve yeni, o güne dek duyulmamış ve Leibniz ve Newton tarafından infinitezimal hesabın oluşturulmasından beri, bütün nedensel bağıntıların sürekliliği varsayımı üzerinden yükselen fiziksel düşüncemizi temelden altüst edecek bir şeyin habercisidir. Deneyimlerimiz, kararımızı ikinci seçeneği seçme yolunda vermemizi sağlıyor." (Planck, Kuantum Teorisinin Oluşumu ve Gelişimi, Sayfa 17)

Kuantum teorisi sayesinde, klasik ışık teorisi de temelden sarsıldı ve fizik, bu açıdan da dalga ile gizli parçacığı karşı karşıya getirme anlayışından vazgeçmenin zorunluluğunu görme noktasına geldi. Newton ve Huyghen döneminden beri, ışığın fiziksel doğası bağlamında iki teori vardı. Newton ışığın, çok küçük parçacıklardan oluşan bir ışın olduğunu varsayıyor ve bu tür cisimlerin gözümüzdeki ağtabakasına dokunduğu sürece ışığı algıladığımızı düşünüyordu. Buna karşılık Huyghen'in teorisine göre, ışık çok küçük dalgalardan, eterin titreşimlerinden oluşur. *Biçimsel bir bakış açısıyla ele alındığında, her iki teorinin birbiriyle bağdaşmadığı, birini dışladığı düşünülür.* Bu yüzden bu teorilerden sadece birisi fizikte geçerli olmuştur ve bilindiği gibi Huyghen'in dalga teorisi, yavaş yavaş Newton'un teorisinin yerini almıştır. Ancak günümüzde bu anlayış değişmeye başlamıştır. Ve öyle bir durum ortaya çıkmıştır ki; görüngülerin büyük bir bölümü dalga teorisi aracılığıyla, daha küçük olmayan diğer bölümü de cisim teorisiyle açıklanabilmektedir. Cisim ve dalga, bugüne dek birbirini dışlayan bu iki kavram, bu açıdan da varolduğu düşünülen aşılmaz zıtlıkları yitmekte ve yerini diyalektik birliğe bırakmaktadır.

"Fizikteki eski anlayış -bu gelişmeye bağlı olarak yeni saptamalarda bulunan Whitehead'in söylediği gibi- doruk noktasını, uzaydaki genişleme ile varlığın birliğinin birbiriyle bağdaştırılamayacağı varsayımında buluyordu. Bu anlayışa göre genişlemiş madde, özü itibarı ile, genişlemiş olduğu için birbirinden ayrılmış ve bağlantıları kopmuş özelliklerin oluşturduğu bir çok türlülüktür."

En son buluşlara bağlı olarak, bu anlayış terk edilmek zorunda kalındı:

"Bugün, maddenin genişlemiş

bir miktarının; doğası, yüzeyine etki eden güçler tarafından *kısmen* ifade edilen bir bütünlük olduğu kavrayışını benimsemek zorundayız." (Whitehead, "Principles of natural knowledge [Doğal bilimlerin ilkeleri]", sayfa 1-3)

Demek ki her açıdan, yani atom teorisi, kuantum teorisi, rölativite teorisi açısından, atomu, gizli parçacıkların ve dalganın zıtlığı olarak gösteren fizikteki biçimsel mantığı terk etmek ve onların diyalektik birliğini benimsemek zorunluluğu kendisini dayatıyor. B. Bavink, bu zorunluluklara yol açan olguları şu şekilde özetliyor:

"Sürekliliğin ve atomizmin birbirini dışlayan karşıtlıklar olmadığı açıkça görülebilmektedir. Rölativite teorisinde, elektron ya da atom, bir 'alan düğümü' olarak karşımıza çıkar ve bu düğüm ile alan arasında keskin sınırlar bulunması gerekmemektedir. Bu bağlamda yapılması gereken sadece, süreklilik ile homojenliği karıştırmamak ve atomizm ile, parçacıkları birbirinden "boş" uzayla ayrılmış ve keskin sınırlara sahip olarak gören anlayışın aynı şeyler olduğunu düşünmemektir. *(Kesintisiz) alan yasasından, bu alanda düğümlerin bulunması gerektiği, yani maddenin atomist bir yapıya sahip olması gerektiği zorunluluğunu türetebilirsek, bu, fiziğin* (aynı zamanda diyalektik materyalizmin de - L. R.) *en büyük zaferi olacaktır.* (B. Bavink, "Doğal Bilimlerin Sonuçları ve Sorunları", sayfa 430)

Ancak kuantum teorisinin bir başka yönü daha vardır. Bu teori, maddenin varlığını kanıtlayan ve tüm idealist yorumlamaları yıkan teoridir. "Hareket olmaksızın maddenin olmayacağını, madde olmaksızın hareketin olmayacağını" (Hegel) kanıtlayan teori, bu teoridir. İdealist yönelimli fizikçiler, enerji ile madde arasındaki bağı çözüp maddeyi saf enerjiye dönüştürmek için ter dökmeselerdi, onlar da bu teoriyi benimseyip boğuştukları çelişkilerin birçoğundan kurtulabilirlerdi. Oysa Einstein'ın en büyük buluşlarından birisi, her tür enerji biçiminin kütleye sahip olduğunu göstermesidir. Hızın artmasıyla kütle de büyür. Büyük bir kütlenin yakınından geçen ışık, kırınıma uğrar (Bu değer, güneşin yakınlarında 83'tür). Ancak değişebilen tek kütle, tek tek cisimlerin kütlesidir. Evrendeki (ya da kapalı bir sistem içindeki) kütle sabittir. Enerjinin ve kütlenin korunumu yasası, şu şekilde ifade edilebilecek bir yasaya dönüşmüştür:

"Kütle enerjiye ve enerji kütle-

ye sahip olduğu için, bu iki fiziksel nicelik eşdeğerdedir -ya da, kulağa daha hoş geliyorsa- örtüşmektedir. Bu yüzden kapalı bir sistem içindeki kütle -ya da aynı şey olan- enerji stoku sabittir." (Chowlson, "Termodinamiğin Temel Gerçekleri", sayfa 16)

Maddeyi yok etmek için bir araç olarak kullanılmak istenen, rölativite teorisinin bu buluşları ne anlama gelir? Bu buluşlar, enerjinin maddenin bir özelliği olduğunu doğrulamıyor mu? Neden her enerji kütleye sahiptir ve çekim yasasına tabidir? Neden kütle, hızın büyümesiyle artar? Bunun tek nedeni, ölçülebilir, hissedilebilir maddenin bir başka madde olan eter ile bağlantılı ve karşılıklı etkileşim halinde olmasıdır. Cisimlerin kütlesi, eterde ortaya çıkan bir görüngüdür. (L. Graetz, "Eter ve rölativite teorisi")

"Herkes -diye devam ediyor aynı yazar- her kütlenin enerjiye sahip olduğunu; kütlenin kendisinin, sadece maddenin bir görünüm biçimi olduğunu; enerjideki her artışın, cismin kütlesini artırırken, her düşüşün kütlesini azalttığını; enerjinin maddi bir şey olduğunu tasavvur edebilir." (Agy., sayfa 72)

Demek ki; madde ile onun etkileri arasında bir ayrım gözetilmesi gerektiği iddiasına kuşku ile yaklaşılmasını sağlayan Planck'ın ifadesinin kaynağı burada yatmaktadır. Enerjinin ve kütlenin korunumu yasasında ortaya çıkan değişikliklerin kaynağı da, aynı şekilde yine buradadır. Einstein'ın relativite teorisinde eterin uzay-zaman düzlemi olarak nitelendirilmesinin nedeni de, eterin geçici olarak dolaysız bir şekilde değil, tersine çekim ve elektromanyetik etkileri aracılığıyla tespit edilebiliyor olmasının yol açtığı bir tereddüt ve çekincedir. Ayrıca şunu da belirtmek gerekiyor ki; uzayın kendisi de relativite teorisi sayesinde maddileştirilebilmiştir, ki bu konuya ileride değineceğiz. M. Born diyor ki:

"Eğer bu başarılırsa, böylece Newton'un mutlak uzayı somut etere dönüştürülmüş olacaktır; atalet dirençleri ve merkezkaç kuvvetleri, eterin, özel bir yapılanmaya sahip elektromanyetik alanlar gibi, fiziksel etkileri biçimindeki görünümler olarak ortaya çıkma durumunda olacaktır... Bilim, kavramların önem sıralamasını alt-üst eden bu adımı atmaktan çekinmedi. Her ne kadar eterin mutlak hareketsizliği öğretisi daha sonraki dönemlerde bir yana bırakıldıysa da, mekaniği tahtından indirip elektrodinamiği fiziğin hükümdarı yapan bu devrim boşuna gerçekleştirilmedi:

Onun sonuçları, biraz değişmiş haliyle geçerliliğini korudu."

Bütün bunlar, yukarıda ifade ettiğimiz "Madde olmaksızın hareket olmaz, hareket olmaksızın madde olmaz" cümlesinin kanıtı değil midir?

Bir astronom olan J. Jeans'e kulak verelim:

"Atomlar, maddi elektronlar ve protonlar dışında bir unsura daha sahiptir: Elektromanyetik enerji. Modern elektromanyetik teorisi, *her ışının kütle taşıdığını* belirtir. (buna göre bir gram kütle 9.10^{20} erg ya da $2.15.10^{13}$ kalori ışına denk düşer) Bundan, ışınmada bulunan her cismin kütle kaybettiği, her radyoaktif bölünmenin toplam kütlenin azalmasına yol açtığı sonucu çıkar. Bir uran atomunun nihai sonu, şu denklemle gösterilir:

0,8653 gram kurşun

1 gram uran = 0,1345 gram helyum

0,0002 gram ışınma

Genelleştirerek söylenecek olursa, radyoaktivite olgusunun özünde yatan, maddenin ışınmaya dönüşmesidir; bir başka deyişle, kütlenin parçalanması sırasında ortaya çıkan ışınmanın serbest kalmasıdır. 4000 gram kütleden, 3999 gram geriye kalır. Aradaki fark, ışınma olarak ayrılır." (Marksizmin Sancağı Altında, 1929, Sayı 1, Rusça Baskı)

Bu, ışınımın maddeye bağlı olduğunu kanıtlamıyor mu? Ancak burada aynı zamanda, fizikçilerin neden çelişkiye düştüklerini de gösteren bir örnekle karşı karşıyayız. Fizikçiler, "atomların 'parçalanması' sırasında, maddeden; filanca miktar kütleye sahip ve hareketi şu kadar erg ya da bu kadar kalori ışınma eden bir kısım ayrılır" demek yerine, "madde ışınmaya dönüşür" diyorlar. Işınma bir hareket midir? Ancak *madde olmaksızın hareketin de olamayacağını* söylemiştik. Fizikçiler elbette bu maddeyi henüz göremediler (ancak, bir bölümünün helyum çekirdeğinden oluştuğunu biliyorlar); fakat uzun zamandır elektronların ve protonların olduğunu gözlemiyorlar mı? Enerji, maddenin bir özelliğinden başka bir şey olabilir mi? Bir maddeye bağlı olmaksızın ortaya çıkabilir mi? Kuantum teorisinin olumsuzladığı, tam da işte budur.

Bu yasanın özü -daha önce belirtildiği gibi- doğadaki her değişimin yavaş yavaş değil, hamlelerle ve sıçramalı olarak gerçekleştiği ifadesinden ibarettir. Burada mümkün olan en küçük kuantum enerji (ya da madde), Planck Sabiti (h) adı verilen bir tamsayı ile

ifade edilir.

Bu, enerjinin azalması ya da artması sırasında saf enerjinin değil, maddenin elbette sınırlı büyüklüğe sahip olması gereken bir kısmının hareket ettiğinden başka bir anlama gelebilir mi? Whitehead, kuantum teorisinin tam da bu yönünü incelerken şu sonuca ulaşıyor:

"Modern fizik, cisimsel organizmaların fiziksel alanda titreşimli özelliklere gereksinim duyduğuna işaret eder. Ona göre bu tür cisimler, atomun çekirdeğinden *dışarı atılmış* ve bunun üzerine ışık dalgalarına dönüşmeye başlayan yapılar olarak görülmek zorundadır."

Ve şöyle devam ediyor: "Süreç, her primat (yazar, dünyanın, daha önceli bulunmayan ilk unsurlarını böyle nitelendiriyor - L.R.) açısından ortalama enerjiye dönüşme şeklinde noktalanır. Bu enerji, primatlar açısından karakteristik ve kütlesiyle orantılıdır.*Gerçekten de enerji kütledir*... Primatın içerisinde, elektrik yoğunluğun dağılımında farklılıklar vardır. *Materyalist teoriye göre böylesi bir yoğunluk, maddenin varlığını gösterir.*" (Whitehead, "Science and the modern world [Bilim ve Modern Dünya]", sayfa 187 ve 189)

Alanında uzman fizikçiler, bu idealist filozof gibi, aynı görüşleri paylaşmak, yani kuantumların maddenin sonlu kütleli hareketiyle bağıntılı olduğuna inanmak zorunda. D'Abro da, "eylemin atomikliği ile maddenin atomikliğinin birbiriyle bağlantılı olması muhtemeldir" diyor (Örneğin sayfa 386). Weyl da bu yüzden, kuantum teorisi olgusu karşısında, gerçekleri saf alan teorisinden yola çıkarak, yani maddenin varlığını kabullenmeyerek, kavramanın mümkün olmadığını söylüyor. Çünkü ona göre bu gerçekler, "büyük oranda bir tamsayı tarafından belirleniyor". Peki bu ne anlama geliyor? Tamsayı, sonlu büyüklüklerin bulunduğu, yani maddenin sonlu miktarları ya da parçalarının hareket halinde olduğu bir yerde söz konusu olabilir.

Şimdi bir de, günümüzde elektrik alanındaki araştırmacıların en önemlilerinden biri olan İngiliz fizikçi J. Thomson'a kulak verelim:

"Felsefenin bakış açısından bakıldığında, potansiyel enerji kavramının kinetik enerji kavramına göre çok daha az tatmin edici olduğu ve farklı bir temele dayandığı görülecektir. Enerjiyi kinetik enerji olarak nitelendirdiğimizde, bu enerji hakkında oldukça fazla şey bildiğimiz duygusuna sahip oluyoruz. Ancak enerjiyi potansi-

yel enerji olarak nitelendirdiğimizde, bu konudaki bilgimizin çok az olduğu duygusuna sahip oluyoruz. Buradaki 'az' bilginin, bilmemiz gerekenin tümünü karşıladığını iddia etsek, bu yanıt, insan ruhunu tatmin etmeyecektir.

Ticaret hayatı ile paralellik kurup kinetik enerjinin yerine nakit parayı, potansiyel enerjinin yerine de banka hesabındaki tasarrufu koyalım. Ayrıca bir de, bir kişinin cebindeki altın akçelerini kaybettiğini ve kaybolan akçelerin her seferinde açıklanamayan bir şekilde banka hesabına ilave edildiğini, istendiği zaman akçenin değer kaybına uğramadan ve kar da getirmeden yeniden çekilebileceğini düşünelim. Belki ticari ilişkiler açısından bu bilgiye sahip olması gerekmez, ancak hangi tüccar cebinden düşen akçenin bankaya nasıl ve kimin tarafından yatırıldığını, akçenin kaybolmasını ve tekrar ortaya çıkmasını sağlayanın hangi gizemli güç olduğu konusunda kafa yormaz, bu gizemi çözmek için çaba harcamaz? Fizikçi de, potansiyel enerjinin değişik biçimleri karşısında kendisini aynı durumda hissetmektedir... Kinetik enerjinin potansiyel enerjinin değişik biçimlerine dönüşmesi, *sadece kinetik enerjinin sistemin duyu organlarımız üzerinde etkisi olan kısmından, bu etkiye sahip olmayan kısmına aktarılması değil midir*? Bu durumda, bizim potansiyel enerji adını verdiğimiz şey, gerçekte, *eterin maddi sistemle kinematik bağları olan bazı kısımlarının kinetik enerjisi değil midir*?... Daha yıllar önce, *güç etkileri ile potansiyel enerjinin varlığını açıklamak için, birincil sistemin ikincil sistemle bağlantı halinde olduğunu varsaymak gerektiğini* ve bu sistemlerin kinetik enerjisinin birincil sistemin potansiyel enerjisini oluşturduğunu göstermiştim." (J.J.Thomson, "Elektrik ve Madde", sayfa 113)

Bu teoride *yönteme, taşıdığı materyalist ruha* dikkatle bakılmalı. İki sistem karşılıklı etkileşim halinde: Birinci sistem duyu organlarla algılanabiliyor. İkincisi ise, ne duyu organlarıyla, ne de - bugünkü - bilimsel aygıtlarla keşfedilemeyecek şekilde bir yapıya sahip. Bu ikincisi "alandır"; alanda gerçekleşen olayların (ışığın ışınması, çekim kuvveti v.b.) taşıyıcısı ise *madde* olmak (ister "eter", ister "alteter", isterseniz bir başka ad verilsin) ve bu taşıyıcı, hızın artması durumunda kütleyi çoğaltan şeyin ne olduğu, radyoaktif elementlerin parçalanması sırasında kütlenin nereye

gittiği, elektronun kütlesinin nereden geldiği sorularına yanıt vermek zorundadır.

"Eter" ya da "alteter"in varlığı varsayılmazsa, onun yerini "boş" uzay alacaktır (Russel ve Weyl, buna değişik "boşluk" nitelendirmeleri takmışlardı). Boş uzayın var olduğunu kabul etmek ise, sadece fizik açısından da büyük sorunlara yol açar. Bu sorunlardan birisi, uzaktan etkinin varlığının kabul edilmesinin kaçınılmaz olmasıdır. (Faraday gibi önemli fizikçiler enerjik bir biçimde buna karşı çıkmışlardır.) Diğer varsayım ise, bu "boş" uzayın içinden ışığın geçtiğidir. Bu durumda ise, ışık elektromanyetik bir dalga değil, sadece onu saçan cisimden bize doğru gelen madde olabilir. Çünkü dalgalar *boş* uzayda nasıl oluşabilir ki?

Tüm bu ve benzeri sorunlardan kurtulabilmenin tek yolu, uzayın bir madde (eter, alteter) ile dolu olduğunu varsaymaktan geçer. Tüm zamanların en büyük fizikçilerinden biri olan Faraday, bunu çok iyi anlamıştı. Alan teorisinin kurucusu olan Faraday, bu alanın ancak *maddi* olabileceğini düşünüyordu:

"Faraday'a göre, *maddenin, bulunmadığı yerde etkili olamayacağı* düşüncesi bir aksiyom, başka bir deyişle, bir dogma idi. Konumlandığı noktanın çok uzağında ve bu kaynakla fiziksel bağlantıları olmadan etkide bulunan güçlerin varlığı düşüncesine itiraz ediyordu. Bu yüzden elektrik alanındaki etkileri bir şema ile göstermeye çalıştı. Bu şemada uzaktan etkinin yerini bir başka şey alıyordu ve böylece karşılıklı olarak birbirine etki eden cisimler arasında sürekli bir bağlantı kurdu. Bunu da, güç hatları kavramı ile başardı."

Bu çizgiler ise, maddeden başka bir şey değildir:

"Öncel sistemimizin farklı yüklü uçları bulunan bir elektrikli büyüteç olduğunu düşünelim. Bir uçta eksi yüklü cisim var, diğerinde aynı büyüklükteki bir artı yük. Her iki ucun elektrik yüklü güç hatları ile bağlı olduğunu düşünelim. *İşte bu güç hatlarına maddi varlık bahşedilmelidir.*" (J.J. Thomson, sayfa 25 ve 59)

Demek ki; büyük fizikçi Faraday, "maddenin bulunmadığı yerde etkili olacağını" tasavvur edemiyordu. Bu yüzden alan teorisi de baştan sona *materyalistçe düşünülmüştür.*

Peki ya Weyl da öyle mi? On defa maddeyi öldürüp yirmi defa da yeniden diriltikten sonra, eter kavramına getirdiği açıklamanın sonunda nihai olarak saf alan teorisinden vazgeçmek ve eter ile maddeyi kabul etmek zorunda kalıyor:

"Her ne kadar eter *fiziksel karakterini geri kazanmış* olsa da, onu belirleyen nitelikler, gelişmenin başlangıç aşamasında bir tözel medyumu olarak ortaya çıktığından oldukça farklılaşmıştır." (Weyl, agy., sayfa 143)

Eterin, alışılmış maddeden farklı büyüklüklere sahip olması, madde kavramlarımızın sürmekte olan dönüşümlere tabi olması, bir diyalektik materyalist için son derece doğaldır. Ancak *bu*, maddeye ilişkin *felsefi sorunu* hiç etkilemez. Maddenin *felsefi kavramı*, eterin şu ya da bu niteliklere sahip olmasını gerektirmez. Onun gerektirdiği tek şey, eterin ya da maddenin, gerçek bir şey, bilincimizden bağımsız ve nesnel bir şey olarak görülmesidir. Ve görüldüğü gibi mistikçilerimiz, bazı belli çekinceleri dile getirseler de, deneyimlerin ve gerçeklerin dayatması sonucunda birbiri ardından bu gerçeği kabullenmek zorunda kalıyorlar. İdealistin, maddenin yok olduğu, "sembollere" dönüşerek buharlaştığı v.b. iddialarının tersine, madde yaşamaya ve etkide bulunmaya devam etmektedir.

Modern fizik, bize çelişkilerle dolu bir tablo sunuyor. Bir yanda fizikçiler ve idealist filozoflar güçlerini birleştirerek, maddeyi "ortadan kaldırmak" ve böylece nesnel dünyayı sis perdesinin arkasındaki hayal dünyasına dönüştürmek için çabalıyorlar. Diğer yanda gerçeklerin dayatması karşısında maddeyi, varlığını sonradan kerhen kabul ederek yeniden "piyasaya sürüyorlar". Bugün henüz her şey mayalanmakta olsa da, kesin olan bir şey var: Çatışma, maddenin zaferiyle, daha doğrusu materyalizmin, diyalektik materyalizmin zaferiyle sonuçlanacaktır.

MAURICE CORNFORTH

WITTGENSTEIN'IN FELSEFESİ

1. DÜŞÜNMEYE BİR SINIR GETİRME

Wittgenstein'ın, Russel'ın mantık teorisinin gelişimine yaptığı bazı katkıları daha önce belirtmiştim; özellikle de ayrıntılı bir şekilde ele aldığı "resimli" önermeler teorisini, olguların "resimleri" olarak kabul edilen temel önermeleri.

Ancak Wittgenstein, *Tractatus Logco-Philosophicus* adlı eserinde, Russel'ın mantığında kullanılan önermenin temel mantıksal kavrayışını geliştirme, keskinleştirme ve rafine etmenin yanısıra, Russel'ın mantık teorisinin uygulamalarını, felsefenin sorunlarının çözümü noktasında çok daha ileriye taşıyabileceğini de düşünmüştür.

Örneğin "dış maddi dünya sorunu"nu ele alalım. Dış maddi dünya diye bir şey var mıdır ve eğer varsa neyi kapsamakta, hangi temel bileşenlerden oluşmaktadır? Russel, dış maddi dünyayla ilgili önermelerin mantıksal analizini yaparak, bu sorunun cevaplanabileceğini düşünüyordu. Ancak daha önce de gösterdiğim gibi, ne Russel'ın kendisi ne de meslektaşları ve takipçileri, bu sorunu kesin bir şekilde çözecek herhangi bir analiz üzerinde anlaşmayı becerebilmiştir.

Önermelerin temel mantığını daha ileri bir düzeyde analiz eden Wittgenstein, bu gibi "sorun"lara tamamen farklı bir şekilde yaklaşılabileceğini düşünüyordu. Örneğin, filozoflar maddi dünyanın nesnelerine ait önermelerin duyuların veya "duyu-verilerinin" yansımaları mı olduğu, yoksa insan bilincinden ve deneyiminden bağımsız bir dış dünyanın mı yansımaları olduğu konusunda sürekli tartışmışlardır.

Russel bu sorunu, "maddi dünyanın nesneleriyle ilgili önermeleri analiz etmenin doğ-

Maurice Cornforth'un 1955'te yayınlanan "Science versus Idealism. in defence of philosophy against positivism and pragmatism" (Pozitivizm ve Pragmatizme Karşı Felsefenin Savunusunda, İdealizme karşı Bilim) adlı kitabının "Mantıksal Analiz ve Mantıksal Pozitivizm" adlı ikinci kısmında yer alan "Wittgenstein'ın Felsefesi" adlı 9. bölümünden alınmıştır.

Çeviren: Fırat Karadaş

ru yolu nedir?" sorusuyla ifade etmişti. Wittgenstein'in bu soruya cevabı, "Önermelerin mantığını anlıyorsanız, böyle bir soru soramazsınız" şeklinde olmuştu. Anlamlı bir önerme, olguların *resmidir* ve doğruluğunun ve yanlışlığının test edilebilmesi için olgularla *kıyaslanabilmelidir*. Bu yüzden, bir filozof, "Bu maddi nesne bir duyu- veri bileşimidir" ve bir başka filozof da " Bu maddi nesne bir duyu-veri bileşimi değildir, aksine tüm duyu-verilerinden bağımsız olarak vardır" dediğinde, bu iki iddia hangi olguları resmetmekte ve hangisinin doğru hangisinin yanlış olduğunu kontrol etmek için olgularla nasıl bir kıyaslama yapılmalıdır? Her iki iddianın da sahte iddialar, sahte önermeler oldukları açığa çıkmıştır ki, bunlar mantıktan anlamayan kişiler için önemli, anlayanlar içinse önemsizdir.

Russel ve diğer filozofların ortaya koyduğu şekliyle "dış dünya sorunu" bu nedenle, dış nesneler hakkındaki önermelerin şu veya bu "analizi" üzerinde çalışılarak, bir çözüme kavuşturulamaz. Çözüme ancak, sorunu ortaya koyarken önermelerin mantığının yanlış anlaşıldığını ya da Wittgenstein'ın deyimiyle, "dilimizin mantığı"nın yanlış kavrandığını göstererek ulaşılabilir.

Bu yüzden, *Tractatus Logica-Philosophicus*'un önsözünde Wittgenstein, felsefi amacını şu şekilde özetliyor: "Bu kitap, felsefenin sorunlarını irdelemekte ve bu sorunları formüle etme yönteminin, dilimizin mantığının yanlış şekilde kavranmasına dayandığını göstermektedir..."

Bu nedenle, Wittgenstein'a göre felsefenin amacı, dilimizin mantığını analiz etmektir. Ve bu, hangi sözcük biçimlerinin önemli ve hangilerinin önemsiz olduğunu ve hangi soru biçimlerinin sorulmaya ve cevaplanmaya değer olduğunu belirleyen mantık ilkelerini ortaya koymak anlamına gelmektedir.

Bu yüzdendir ki Wittgenstein, "Felsefenin sorunları, en nihayetinde temelden çözülmüştür" iddiasında bulunmuştur. Ancak bu sorunlar, "dilimizin mantığının yanlış kavranmasına dayandıklarından" aslında gerçekten sorun olmadıkları söylenerek, çözülmüştür. Wittgenstein'a göre sorunların formüle ediliş biçimi saçmadır ve işte tüm sorunların cevabı da budur.

Bu nedenle Wittgenstein, Önsöz'de kitabıyla ilgili şöyle der: "Bu kitap, bu yüzden, *düşünmeye bir sınırlama getirecektir* ya da daha doğrusu düşüncenin ifade edilişine. Çünkü düşünmeye sınır getirmek için, sınırın her iki yanını da düşünebilme yeteneği göstermeliyiz.(Bu nedenle düşünülemeyeni düşünebilir hale gelmeliyiz).

Bu yüzden, sadece dilde bu sınır çizilebilir ve bu yapıldığında sınırın öbür tarafında kalan her ne varsa tamamen saçma olacaktır."

2.SÖYLEMEK VE GÖSTERMEK

Wittgenstein, düşünmeye yani aslında "söylenebilen"e bir "sınır getirmeye" başladığında, bir sınıflandırma yapmış oldu. "Söylenebilen" ve "gösterilebilen"i birbirinden ayırdı.

Wittgenstein, "Önermeler" demiştir, " tüm bir gerçekliği temsil ederler, ancak onu temsil edebilmek için, gerçekle ortak olan şeyleri temsil edemez yani mantıksal biçimi ... Önermeler, mantıksal biçimi temsil edemezler; çünkü bu bizzat kendini önermelerde yansıtır. Kendini dilde yansıtan şeyleri de dilin kendisi temsil edemez. *Kendini* dilde ifade eden şeyleri, *biz* dille ifade edemeyiz. Önermeler, gerçeğin mantıksal biçimini *gösterirler*. Onu sergilerler. *Gösterilebilen* şey, *söylenemez*."[1]

Bu şu demektir; (felsefi anlamda) "metafizik bir şey" söylemek istediğimizde , onu "söyleyemeyecek" olsak bile o şey "gösterilebilir". Düşüncemizde resmettiğimiz "gerçeğin" "en üst doğasının" ne olduğunu, anlamlı önermelerle "söyleyemeyiz". Ancak "dilimizin mantığını" ve "söylenebilir olanın sınırını" kavrayabiliyorsak, boş yere zihnimizde aradığımız ve "söylenemeyen" metafizik "kendini gösterecektir". "Gerçeğin mantıksal biçimi" "söylenemez" ve "ifade edilemez", fakat o "kendini gösterebilir".

Bir önerme tarafından "söylenen" ile "gösterilen"arasındaki bu ayrım, ki bu ayrım Wittgenstein'ın gerçeğin resimleri olarak kabul ettiği önermeler teorisine dayanır, ilerde daha net olarak görüleceği üzere, Wittgenstein'ın felsefesinde çok önemli bir yere sahiptir. Bu ayrım, Wittgenstein tarafından oldukça gizemli bir biçimde ele alınmaktadır. Ne kadar gerçekçi ve bilimsel görünse de Wittgenstein'ın felsefi düşüncesi, Gerçek'e ilişkin gizemli bir iddiayla sonlanmaktadır.

"Söylenebilen"ler, yalnızca olgunun ifadeleridir, bilimsel ifadelerdir. Ancak: "Mümkün olan bütün bilimsel sorular cevaplansa da yaşamın sorunlarına yine de değinilmediğini hissederiz. Şüphesiz artık cevaplanacak bir soru kalmamıştır ve işte bu cevaptır. Yaşam sorunu, bu sorunun ortadan kalkmasıyla çözülür. (Bu yüzden değil midir ki insan uzun bir şüphecilikten sonra yaşamın anlamını kavradığında, bu anlamın nerede olduğunu bir türlü söyleyemez.) Gerçekten de ifade edilemez bir şey vardır. Bu kendini *gösterir*; Bu gizemli olandır".[2]

Şimdi Wittgenstein'ın, neyin söylenip söylenemeyeceğini belirleme ve düşüncenin ifade edilişi-

1 Wittgenstein: Tractatus Logico-Philosophicus, 6.54.
2 Wittgenstein: Tractatus Logica-Philosophicus,6.54.

ne sınır getirme yöntemini ele alacağım; ayrıca bu arada, bunun neyi gösterdiğini de inceleyeceğim.

3. DOĞRULAMA İLKESİ

Wittgenstein'in *Tractatus*'unda 'söylenebilen' veya 'söylenemeyeni' belirleyen ilke ya da ölçüt, iki aşamada ele alınmıştır. Her şeyden önce, bir önermenin anlamlı olabilmesi için mantık kurallarına uygun olması gerekir. Ve ikinci olarak da doğrulanabilir olmak zorundadır. Bir önerme olguların resmidir ve bir resim, resim ve resmedilen arasında bir kıyaslama yapmayı mümkün kılacak bazı temelleri ifade etmelidir. Bu nedenle, resmi olgularla kıyaslamayı mümkün kılacak bir yöntem tasarlanmalıdır.

Bu mantıksal taraf, *Tractatus*'un başlangıcında geliştirilmiştir.

"Mantıkta" demiştir Wittgenstein, "hiçbir şey tesadüfi değildir. Bir şey eğer atomik bir gerçek *olabiliyorsa*, bu atomik gerçek olasılığı önceden sezilebilmelidir. Nasıl ki uzamsal bir nesneyi uzaydan, zamansal bir nesneyi zamandan bağımsız düşünemezsek, hiçbir nesneyi de diğer şeylerle olası ilişkilerinden ayrı düşünemeyiz... Uzamsal bir nesne sonsuz uzayda uzanmalıdır. Görsel olarak bir nokta, kırmızı olmak zorunda değildir ama mutlaka bir rengi olmalıdır; Başka bir değişle, çevresinde renkli bir boşluk vardır. Bir ton ağırlığı olan bir nesnenin de, o ağırlığa neden olan ve dokunma duyumuzla algılayabileceğimiz bir sertliği vardır".[3]

Bu yüzden, bazı kavramlar *birleştirilebilir*, çünkü onların mantıksal doğası ya da mantıksal biçimi birleşmelerini mümkün kılmaktadır; ancak öte taraftan, bazı kavramlar *birleştirilemez*. Bir şeyin birleştirilebilmesi için anlamlı bir kombinasyon oluşturması gerekir.

Bu oldukça basit bir mantıksal kavrayıştır. Örneğin, "Bu nokta kırmızı renktedir" diyebilirim ve bu noktanın bir rengi olmak zorundadır- kırmızı değilse de, mavi, sarı, yeşil vs. Ancak "Bu noktanın sesi çok yüksek" diyemem, çünkü mantıksal olarak noktaların sesi yoktur. Benzer bir şekilde "Bu gürültü çok yüksek" diyebilirim, fakat "bu gürültü kırmızıdır" diyemem. "Bu noktanın sesi çok yüksek" ve "bu gürültü kırmızıdır" ifadeleri yanlış önermeler değildir; aslında önerme bile değillerdir, anlamsız birer sözcük kombinasyonudur- saçmadır.

Bu nedenle ilk olarak, kavramların mantıksal doğası, mantıksal olarak belli kombinasyonlara olanak tanırken, bazıları böyle bir kombinasyona olanak tanımaz. Dil, mantıksal olarak birbiriyle çelişen kavramları birleştirmeye başladığında, anlamsızlaşır.

Burada kavramların mantıksal doğası şüphesiz, bu kavramların

3 agy. 2.01.

anlamlı olarak nasıl birleştirilebileceğini ve nasıl birleştirilemeyeceğini belirleyen mantık yasaları ya da mantık kurallarıyla *gösterilmektedir*. Mantığın bu yasaları, dilin anlamlı kullanımını sağlayan *sözdizimsel kurallardır*. Ancak bu kurallar keyfi değildir, çünkü dünyanın mantıksal biçimini *gösterirler*.

Bu yüzden, Wittgenstein "bir noktanın" bir "renk boşluğunda" var olduğunu söylemiştir. Bu şu anlama gelir; nokta-sözcüğü, renk-sözcüğüyle anlamlı bir bütün oluşturacak şekilde birleşebilir, fakat örneğin, bir ses-sözcüğüyle anlamlı bir bütün oluşturmaz. Bu sözdizimsel kural, noktanın mantıksal doğasını göstermektedir.

Özet olarak Wittgenstein şöyle demiştir: "Düşünülebilen her şey aynı zamanda mümkün olandır... Mantık dışı bir şeyi düşünemeyiz. Eskiden Tanrı'nın mantık kurallarıyla çelişenler dışında her şeyi yaratabileceği söylenirdi. Gerçek şu ki, "mantık dışı" bir dünyanın neye benzediğini *söyleyemeyiz*. Dilde "mantık kurallarıyla çelişen" bir şeyi ifade etmek, geometride uzam kurallarıyla çelişen bir şeklin ya da olmayan bir noktanın ölçülerini vermek kadar imkansızdır. Fizik kurallarıyla çelişen bir atomik gerçeği uzamsal olarak sunabiliriz, ancak geometrinin kurallarıyla çelişen bir şeyi uzamsal olarak sunamayız."[4]

Bu örneğin ne ifade ettiği, geometriyi "uzam mantığı" veya "uzamsal dilin sözcük dizimi"olarak algıladığımızda anlaşılabilir. Geometrinin kurallarıyla çelişen uzamsal bir nesneden bahsetmek, yanlış bir şey söylemek anlamına gelmez, ama anlamsız bir şey söylemek demektir.

Burada, o zaman , neyin söylenip neyin söylenemeyeceğini belirleyen ilkenin birinci aşamasını irdeledik. Bir önermenin anlamlı olabilmesi için, mantık kurallarına uyması gerekir. Doğrulama düşüncesini tanıtan ikinci aşama ise bizi çok daha farklı sonuçlara götürüyor. Wittgenstein, "doğrulama" ile ilgili görüşlerini "bir önermenin anlamı, onun doğrulama yöntemidir" "ilkesini" ilk kez ortaya atan Viyanalı filozof Moritz Schlick'in düşüncelerinden türetmiştir.

Wittgenstein, mantık yasalarından sonra, bir önermeyi *anlamak* için nelerin gerekli olduğuyla ilgilenmeye başlamıştır. Doğal olarak, mantık yasalarına uyan her şey anlaşılabilir ve anlaşılabilen her şey de mantık yasalarına uymak zorundadır. Ancak, Wittgenstein'ın felsefesinde, anlamanın sübjektif ya da kişisel yanını ortaya koymak, anlam kriterlerine yeni özellikler katmıştır.

"Bir önermeyi anlamak" demiştir Wittgenstein, "durumun, eğer gerçekse, ne olduğunu bilmek anlamına gelir."[5]

4 agy. 4.024
5 agy. 4.024.

Başka bir yerde ise Wittgenstein, "nasıl görünecek idiyse" ifadesini kullanmıştır. Sonuç olarak o zaman, bir önermeyi anlamak, eğer bu önerme gerçekse, "nasıl görüneceğini" ve "neye benzeyeceğini" hayal edebilmek anlamına gelir.

Wittgenstein şöyle devam etmiştir: "Bir resmin (yani önermenin) doğru ya da yanlış olduğunu saptamak için onu gerçeklikle kıyaslamamız gerekir."[6]

Bu sözleri bir araya getirdiğimizde, oldukça kesin sonuçlar çıkmaya başlar.

İlk olarak, bir önermeyi anlamak için "gerçek olsaydı nasıl görüneceğini" hayal edebilmemiz gerekiyor. Bunu hayal edemiyorsak, o zaman bu önermeyi anlamıyoruz demektir. Daha da ileri gidersek, "onu gerçeklikle kıyaslayabileceğimiz yöntemi" hayal edemezsek, "gerçek olsaydı nasıl görüneceğini" de hayal edemeyiz. Eğer "nasıl görüneceğini" biliyorsak, o zaman, fiziksel sınırlamalar "onu gerçeklikle kıyaslamamıza" engel teşkil etse bile her durumda, kıyaslama yapabileceğimiz *bir yöntemi*, başka bir değişle *bir doğrulama yöntemi hayal edebilmemiz* gerekir; çünkü bir önermeyi doğrulamak, onu "gerçeklikle kıyaslamak" anlamına gelir.

Eğer hiçbir doğrulama yöntemi verilmemişse o zaman önerme anlaşılamaz, yani anlamlı değildir. Bu yüzden bir önermenin anlamlı olabilmesi için, doğrulanabilir olması, bir doğrulama yöntemine sahip olabilmesi gerekir.

Şimdi artık, bu doğrulama ilkesinin bir bütün olarak söylenebilen ve söylenemeyeni belirleyen ilkeyi ihtiva ettiğinin, daha açık bir şekilde görülebileceğini düşünüyorum. Bir önermeye anlam kazandırmak için onun nasıl doğrulanabileceğini gösterebilmemiz gerekir. Söylediğimiz bir şeyi doğrulayacak bir yöntem gösteremiyorsak, o zaman gerçekte hiçbir şey söylememişiz demektir. Sözcükleri anlamsız bir şekilde bir araya getirmişiz demektir. Saçma sapan konuşuyoruz demektir. Bu doğrulama ilkesi, söylediğimiz her şeyin mantık kurallarına uyması gerektiği ilkesini de içinde barındırır. Çünkü çok açık bir şekilde ifade edersek, mantık kurallarına uymayan bir şey doğrulanamaz da. Wittgenstein'ın açık bir şekilde ifade ettiği gibi, "mantık dışı" bir dünyanın nasıl göründüğünü söyleyemeyiz.

Bazı örnekler, doğrulama ilkesini kapsam ve uygulama açısından daha anlaşılır kılabilir:

"Parlamento şimdi Londra'dadır". Doğrulama yöntemi: Avam Kamarası'na git, içeri bak ve gör. Alternatif olarak: Telefonla ara ve sor; B.B.C'deki haberleri dinle; gazetedeki parlamento haberlerini oku.

"Su 100 C°'de kaynar." Doğrulama yöntemi: Biraz suyun içine bir termometre koy, suyu ısıt ve su kaynadığında ısısını ölç.

"Yıldızların konumu insan ilişkilerini tayin eder." Doğrulama yöntemi: *The People*, *The New of the World*, *Old Moore's Almanac*, vs.'nin eski sayılarındaki astrolojik tahminlere bak ve bu tahminleri gerçekleşen şeylerle karşılaştır.

"Eşit olmayan ağırlıklar, merkezden eşit uzaklıktaki iki kefede karşı karşıya konulunca, büyük olan ağır basar." Doğrulama yöntemi: Eşit olmayan ağırlıklarla deneyler yap.

Öte taraftan, hiçbir doğrulama yönteminin verilemeyeceği "metafizik" örnekler de ele alınabilir.

"Şeylerin oluşmasının arkasında, son tahlilde gerekli bir öz olmalıdır... ve bu öze Tanrı diyoruz."(Leibniz). Bu ifadeyi doğrulayacak yöntemimiz yok. Böyle değil de şöyle olsaydı nasıl görüneceğini belirlemek için kafamızda hiçbir yöntem canlandıramıyoruz. Bu nedenle, bu ifade anlamsızdır.

"Duyularımızla algıladığımız şeylerin, bizim algılarımız dışında bir varlığı yoktur."(Berkeley). Bu ifadeyi doğrulayacak bir yöntem yok. Farklı şeylerin algılanma durumu olmadan nasıl "göründükleriyle" algıdan ayrı varlıkları olmadığında nasıl "göründükleri"ni belirleyecek bir yöntem verilmemiştir. Bu yüzden bu ifade de anlamsızdır.

"Bilincimiz, ondan bağımsız bir şekilde varolan dış dünyanın yansımasından başka bir şey değildir."(Lenin). Bu ifade de, Berkeley'in tam tersini söylediği ifadesi için söylenen aynı nedenden dolayı anlamsızdır, çünkü bir doğrulama yöntemi yoktur.

Bu örnekler (ki filozofların yazılarını irdelemek isteyen biri, bunları sonsuz bir şekilde çoğaltabilir), "düşünceye sınır getirme" amacıyla tamamen uyumlu bir şekilde, Wittgenstein'ın Schlick'ten ödünç aldığı doğrulama ilkesinin, teolojinin yanı sıra, idealizm ya da materyalizm ayrımı yapmaksızın tarihte ortaya çıkmış bütün felsefeleri kökten reddetmek için kullanılabileceğini göstermektedir. Doğrulama ilkesi, ayrım gözetmeyen olağandışı bir eleştiri silahıdır. Ayakta hiçbir şey bırakmamakta, yıkıp geçmektedir. Büyük bir hınçla "düşünceye sınır getirmekte" ve pratik olarak felsefenin bütün gelişimini bir hiç olarak, saçma sapan bir gelişim olarak yansıtmaktadır.

Bu arada, bilimin yanında ve teolojiyi ve idealizmi yıkar gibi göründüğü için bu ilkeye yakınlık duyanlar, bu ilkenin, aynı zamanda materyalizmi de yok etmeye çalıştığını ve böylece aslında idealizmi ve teolojiyi oldukları yerde dimdik ayakta bıraktığını unutmamalıdır. Bundan sonraki bölümde, sözde "doğrulama ilkesi" denen şeyin, nasıl doğrudan sübjektif

idealizme, yani solipsizme[7] vardığını göstereceğim.

4. ÖNERMELERİN ANLAMI VE DOĞRULAMA YÖNTEMİ

Şimdi, bir önermeyi doğrulama yöntemi ve bu yöntemden yola çıkarak önermelerin anlamıyla ilgili bazı sonuçları daha yakından irdelemek gerekiyor.

Doğrulama yöntemi neyi içeriyor?

Burada Wittgenstein'ın önermelere ilişkin mantık teorisi ve önermelerin olgularla "resimsel ilişki"sine tekrar dönmek gerekiyor. Doğrulanacak bir önerme, "ilişki halindeki nesne kümelerine" denk düşen bir "işaretler kümesidir" ve resmin doğru ya da yanlış olduğunu bulmak için (yani onu doğrulamak için), onu gerçeklikle kıyaslamalıyız. Bu yüzden doğrulama süreci, bir önermeyi olgularla ya da bir işaretler kümesini işaret edilen nesneler kümesiyle kıyaslamayı içeren bir süreçten başka bir şey değildir. Herhangi bir önermeye uygun bir doğrulama süreci, böyle bir kıyaslamanın yapılabildiği bir yöntemdir.

Fakat böyle bir kıyaslama nasıl yapılabilir?

Böyle bir kıyaslama, önermenin resmettiği "olgular" ya da "gerçeklik", *deneylerle ortaya konulabildiği* zaman yapılabilir ki böylece olguların ve resmin uygunluğu ya da uygunsuzluğu algılanabilir. Gerçeklik deneyle ortaya konmadıkça, kıyaslama yapılamaz. Bir resmi göremediğim bir şeyle kıyaslayamam. *Benim deneyimimle ortaya konan olgulara başvurmadan bir önermeyi doğrulayamam.*

Bir örnek verelim: "Avam Kamarası bugün Londra'da toplanıyor." Bu önermeyi, Londra'ya gidip onlara bakarak doğrulayabilirim. Resmi neyle kıyaslarım? Deneyimimle, parlamentoyu ziyaretimde gördüklerim, duyduklarım ve (eğer aşırı şüpheciysem) dokunduklarımla kıyaslarım.

Bu doğrulamayı yaptığım sırada, eğer felsefi bir materyalist olan bir komünist milletvekilinin "Tabii ki bu parlamentonun, deneyimden tamamen bağımsız objektif maddi bir varlığı vardır" dediğini duyarsam, bu sözleri, hiçbir şekilde doğrulanamaz ve anlamsız olduğu için, duymazdan gelirim.

"Deneyim" kaçınılmaz bir şekilde özel ve kişisel (felsefi dilde "sübjektif") olduğu için bu doğrulama teorisinden çıkan sonuçlar en iyi, "biz" ve "bizim" yerine "ben" ve "benim" sözcükleriyle ifade edilebilecektir. Örneğin Wittgenstein, "Resmin doğru mu yanlış mı olduğunu bulmak için *biz* onu *gerçeklikle* kıyaslamalıyız" dediğinde ne anlatmak istediği aslında şöyle daha iyi ifade edilebilir: "Resmin doğru mu yanlış mı olduğunu bulmak için *ben*

7 Solipsizm, kişinin kendi kişisel deneyimleri dışında hiçbir şeyi bilemeyeceğini savunan bir doktrindir. Ona göre, ne dış maddi dünyanın ne de benim dışımda başka insanların varlığını ve deneyimlerini bilemem.

onu *kendi deneyimimle* kıyaslamalıyım."

Ancak Wittgenstein, bu eleştiriden şunları söyleyerek kurtulmaya çalışacaktır: Bir önermeyi kendi deneyimim dışında doğrulayabileceğim bir doğrulama türü düşünülemeyeceği ve "benim"deneyimim dışında bir deneyim hayal edemeyeceğim için , bu durumda, kullanılan "ben" ve "benim deneyimim" ifadeleri gereksiz ve anlamsızdır ve bu nedenle de rahatlıkla bırakılabilir.

Genel olarak, Wittgenstein'ın sübjektivizmini ve solipsizmini, tartışmada belli bir kalıba oturtmak çok zordur, çünkü onun teorisi sadece "realizm" ve "materyalizm"in ifadelerinin anlamsız olduklarını savunmakla kalmamış, bunlara tamamen zıt olan sübjektivist ve solipsistlerin felsefi ifadelerinin de aynı derecede anlamsız olduklarını ısrarla savunmuştur. Fakat bu durum, Wittgenstein'ın deyişiyle, "söylenemez" olsa da "kendini gösteriyor".

Ancak daha anlaşılır olması için, gereksiz işaretler kullanmak ve sadece "gösterilen" şeyleri "söyleme"ye çalışmakla suçlanmak pahasına da olsa ben gene de burada, "ben" "benim" ve "benimki" gibi sözcükleri kullanmaya devam edeceğim. Öyleyse şu anda varılan sonuç şudur; bir önermeye anlam yüklemek istiyorsam, bu önermeyi doğrulayacak bana ait olası bir deneyimi hayal edebilmeliyim. Bu bana ait öyle bir deneyim olmalı ki eğer bu deneyimi yaşamışsam önermeyi onunla kıyaslayabilmeliyim ve bu deneyimin bu önermeyi doğruladığını ya da çürüttüğünü söyleyebilmeliyim.

Bu nedenle, bir önermenin *anlamını* anlamak ve bana ait ne gibi olası bir deneyimin onu doğruladığını bilmekle birdir ve aynı şeydir.

Bir önermenin anlamı, (benim) deneyimimdeki doğrulama yöntemi tarafından ortaya konur. Bir önerme, eğer doğruysa, durumun ne olacağı anlamına gelir.

Bunun neleri içerdiği, birkaç örnekle kabaca izah edilebilir.

Örnek: "Parlamento Londra'dadır. " *Önermenin doğrulanması yani anlamı:* Parlamentodaki tartışmaları görmek ve duymak, "Londra'ya gidiyorum ve parlamentoya giriyorum" önermesini doğrulayacak deneyimler zincirini takip etmek.

Anlamın metafizik yanlış yorumu: Avam Kamarası, deneyimden bağımsız gerçek, maddi bir varlığa sahiptir ve bilince ve akla sahip (en azından bazıları) gerçek birer maddi organizma olan parlamento üyeleri orada oturmaktadır.

Burada "gerçek maddi" ve "deneyimden bağımsız" gibi "metafizik" ifadelerin hiçbir anlamı yoktur. Bir önermeyi "deneyimden bağımsız" ve "gerçek maddi" ol-

gularla nasıl kıyaslayabilirim?

Ancak, Wittgenstein'ın doğrulama ilkesinin sonuçları, (a) geçmişe ve (b) diğer insanların deneyimine ilişkin önerme örnekleriyle daha çarpıcı bir biçimde ortaya konulabilir.

Örnek: "Dinozorlar yeryüzünde, Mezozoik dönemde yaşamışlardı."

Doğrulama yani anlam: "Bunlar fosildir" önermesini doğrulayacak belli nesneleri görmek veya onlara dokunmak; bu nesnelerin, paleontologların "dinozor fosili" diye üzerinde anlaştıkları fosil sınıfına giren nesneler olduğunu doğrulamak; bu tür fosillerin bulunduğu yer katmanının görünümünün, jeologların üzerinde anlaştıkları Mezozoik döneme ait yer katmanı tanımına uyduğunu doğrulamak.

Metafizik yanlış yorum: Yerküre, benim ya da herhangi bir paleontolog veya jeoloğun varlığından ve deneyimlerinden çok uzun bir zaman önce gerçek maddi bir varlığa sahipti; ve yerkürenin gerçek maddi tarihinin Mezozoik döneminde, dinozorlar yaşamıştı.

Bu doğrulanamayacak metafizik bir saçmalıktır. Çünkü benim ve ya herhangi birinin deneyimi "dışında" milyonlarca yıl önce olmuş bir şeyle, bu önermeyi nasıl kıyaslayabilirim?

Örnek: "Mr. Drury diş ağrısı çekiyor."[8]

Doğrulama yani anlam: Onun şişmiş yüzüne bakmak, onun şikayetlerini ve sızlanmalarını dinlemek; ağzının içine bakıp çürük dişini görmek, vs.

Metafizik yanlış yorum: Gerçekten var olan bir diğer insanın yani Mr. Drury'nin, çürük dişimiz olduğunda benim ve diğer insanların yaşadığı deneyime benzer bir diş ağrısı deneyimi vardır.

Bu gene, doğrulanamayacak metafizik bir saçmalıktır. Çünkü bir önermeyi, benim için mutlak ulaşılamaz olan başka birinin deneyimiyle nasıl kıyaslayabilirim? (Eğer "Diş ağrısı çekiyorum" ve "Mr.Drury diş ağrısı çekiyor" dersem, buradaki her iki önermenin doğrulanması yani anlamları birbirinden çok farklıdır. Kendi diş ağrımı, ağrı deneyimiyle doğrularım. Fakat eğer hem benim hem de Mr. Drury'in diş ağrısı varsa, birbirine benzer iki ağrı deneyiminin var olduğunu söylemek, metafizik bir saçmalık olur: ne ikincisinin- Mr.Drury'nin- ağrı deneyiminin varlığını doğrulayabilirim ne de benzerliklerini ortaya koymak için iki deneyimi kıyaslayabilirim.)

Bu örnekler, tartışmayı daha eğitici veya eğlenceli kılmak isteyen biri tarafından, sonsuza kadar çoğaltılabilir. Bunlar, Wittgenstein'ın mantıksal doğrulama ilkesinin neleri içerdiğini "gösterdiği" için önemlidir.

8 Bu örnek, Wittgenstein'ın Cambridge'de katıldığım tartışmalarında vermiş olduğu popüler bir örnekti. Eğer Mr. Drury bu satırları okuyorsa, ona en iyi dileklerimi yolluyor ve bu ağrıdan kurtulmuş olduğunu umuyorum.

Böylece, Wittgenstein'ın önermelerin anlamlı olabilmesinin koşullarını belirlerken kullandığı kriter, onu dosdoğru solipsizme vardırmaktadır. Ona göre, kendi deneyimlerimin ve sübjektif dünyamın sınırları dışındaki hiçbir konuyla ilgili bir şey söyleyemem ya da aynı anlama gelmek üzere, anlamlı şekilde düşünemem. Bizim deyimimizle nesnel dünya, Wittgenstein'a göre, bir bütün olarak kendi kendine, diğer şeylerden bağımsız bir biçimde var olan şu anki deneyimimin "dar pusulasında" yatmaktadır.

Fakat Wittgenstein'ın "söylemek" ve "göstermek" ilkelerine göre, bu solipsizm *söylenemez*; bu daha çok "dilimizin mantığının" ilkelerini anladığımızda *gösterilebilir*. Bu yüzden, Wittgenstein'ın solipsizmi bir dizi muammalı söylemde ifadesini bulur:

"Bu dünya benim dünyamdır."

"Solipsizmin anlamı tamamen doğrudur, yalnız bu söylenemez."

"Mutluların dünyası mutsuzların dünyasından çok farklıdır."

"Ölümde dünya değişmez, fakat sona erer."[9]

Burada, "düşünmeye" gerçekten de bir "sınır"getirilmektedir. Kimileri burada "düşünmenin", saçmalığın en yüksek mertebesine ulaştığını da söyleyebilir.

5. BİLİMİN YORUMU

Wittgenstein'ın doğrulama ilkesi, çoğu "felsefi soru"nun ve bu sorulara verilen cevapların saçma olduğunu söyleyerek tüm felsefeyi bir saçmalığa indirgerken, bilimi ise görünüşte göklere çıkarır. "Dilimizin mantığı"nın incelenmesi, bütün "metafizik önermeleri" dışarda bırakır ve yalnızca olgusal ve bilimsel ifadelere izin verir.

Metafizikçilerin ifadelerinin aksine, bilimsel ifadeler doğrulanabilir ve bu nedenle, Wittgenstein'ın felsefesi, felsefenin "metafizik" teorilerini anlamsız diye reddederken, bilimi kabul etmemiz gerektiğini söyler. Bilim gerçekten, dünyayla ilgili doğrulanabilir, dolayısıyla da anlamlı tek bir yol sunar.

Ancak doğrulama ilkesi, bir yandan bilimi, insan bilgisinin toplamını birleştiren ayrıcalıklı bir pozisyona yükseltirken, bir yandan da onu rahat bırakmaz. Doğrulama ilkesi, bilimin yorumlanmasında da etkili bir şekilde kullanılır. Her önermenin anlamı, onun doğrulanması olarak tanımlanırken, her bilimsel genellemenin anlamı da bu anlamı doğrulayacak olan bir dizi deneyim şeklinde yorumlanır.

Buna göre, herhangi bir bilimsel teori, belli koşullar altında belli deneyimlerin yaşanacağını söyleyen özlü bir ifade olarak algılanır.

Örneğin Kopernik teorisi, güneşin, ayın ve yıldızların konumları hakkında neleri gözlemeyi bekleyebileceğimi söyleyen özlü bir ifadedir.

9 Wittgenstein: Tractatus Logico-Philosophicus, 5.62, 6.43.431.

Darwin'in evrim teorisi, canlı organizmalar hakkında neleri gözlemeyi bekleyebileceğimi söyleyen özlü bir ifadeden başka bir şey değildir.

Bu örnekler çoğaltılabilir.

Doğrulama ilkesine göre, Kopernik teorisi, güneşin, ayın ve yıldızların, kendi deneyimim ve gözlemlenenden ayrı bir varlıkları olduğundan bahsetmez. Evrim teorisi de canlı organizmaların, kendi deneyimimden ve gözlemlenenden ayrı bir varlığı ve tarihi olduğuna dair hiçbir şey söylemez. Aynı şekilde, atom teorisi de insan deneyiminin dışında ve objektif olarak var olan maddenin yapısına ilişkin tek kelime etmez.

Bütün bu tür bilimsel teoriler, geçmiş gözlemlerle oluşmuş deneyimlere dayanmakta ve çok karmaşık dilbilimsel kurallar kullanılarak bilimsel teoriler haline getirilmektedir. Gelecekteki deneyimlerin bilimsel teorinin gerçekleşeceğini söylediği şeylerle uyuşmaması halinde, o bilimsel teori değişmelidir.

6. WITTGENSTEIN BİZİ NEREYE GÖTÜRÜYOR?

Wittgenstein felsefesinin sonuçlarını incelerken, insan bu felsefede yeni hiçbir şey olmadığını görerek hayrete düşüyor. Wittgenstein'ın teorize ettiklerinin tamamı öz itibariyle, Berkeley'in eski sübjektivizmine dönüşü ifade etmektedir.

Wittgenstein ve Berkeley arasında gerçekten çok yakın bir paralellik vardır. Berkeley'den Wittgenstein'a kadar geçen iki yüz yıl boyunca, bu felsefe tarzı, aynı şeyi farklı şekillerde söylemenin yeni yollarını bulmaktan öteye gidememiştir.

Berkeley, "Algıladığım dünyanın, benim algılarım dışında bir varlığı yoktur" demişti. Wittgenstein da "Önermelerin benim deneyimimle doğrulanmaları dışında bir anlamı yoktur ve bu dünya benim dünyamdır" demektedir.

Berkeley, "Deneyimin dışında var olan maddi bir varlıktan bahsetmek, sözcükleri, onlara hiçbir anlam yüklemeden kullanmaktır" demişti.

İnsan deneyiminin tüm maddi varlıktan niçin ve ne sebepten ayrı olduğu sorusuna cevap vermek için Berkeley, Tanrı'yı yardıma çağırır. Wittgenstein da *Tractatus*'un sonunda, aynı amaçla "gizemli olan"a sığınmıştır.

Sonuç olarak, her iki felsefenin de aynı türden iç tutarsızlıkları vardır.

Bu tutarsızlık Berkeley'de, ampirik olmayan düşüncelerin imkansızlığını ısrarla savunduktan sonra Tanrı, Ruh, Nedensellik ve ona uyan başka "fikir"lerden bahsetmeye başlamasıyla ve ampirik olmayan içerikleriyle "fikir"leri, ampirik olan "düşünce"lerden ayır-

masıyla kendini göstermektedir.

Wittgenstein'a gelince, onun *Tractatus Logico-Philosophicus*'taki hemen hemen bütün felsefi önermelerinin kendi doğrulanabilirlik ilkesiyle çeliştiğini ve bu yüzden kendi gösterdiği gibi anlamsız olmaları gerektiğini görebiliriz. Berkeley'in "fikir" yaklaşımındaki gibi, Wittgenstein kendini bu zor durumdan bütün felsefi gerçeklerin "söylenemediklerini", sadece kendilerini "gösterdiklerini" söyleyerek çıkmaya çalışır. Ancak bu, onun, onları söylemiş olduğu gerçeğini değiştirmez.

Wittgenstein, *Tractatus*'un sonunda, Önermelerim bu yolla açıklayıcı olurlar" der. "Beni anlayan bir kişi önermelerimi, onların içine, üzerlerine ve üstlerinde tırmandığında, anlamsız bulabilir. Sözün kısası, bu kişi merdiveni tırmandığında, artık o merdiveni atmalıdır."

Bu, bütün felsefenin iç tutarsızlığının kabulü değil de nedir? (bu yazının ileriki bölümlerine baktığınızda, nasıl Hume Berkeley'in tutarsızlığını açığa çıkarıp onu çürütmeye çalışmışsa, Carnap'ın da Wittgenstein'ın tutarsızlığını gösterip onu nasıl çürütmeye çalıştığını göstereceğim). Buna bakarak, tarihin kendini tekrar ettiğini ve dolayısıyla son tahlilde bir fars (ilkel komedi) olduğunu söyleyebilir miyiz?

O halde, Wittgenstein'ın öğretileri, Berkeley öğretilerinin tekrarından başka bir şey değildir. Onun teorisinde yeni sözcükler vardır, "dilimizin mantığıyla" ilgili bir çok ilke sunulmuştur; ama ondan çıkardığımız sonuçlar özünde Berkeley'inkiyle aynıdır.

Bu felsefe, bilime getirdiği yorumla şimdi artık yok olmuş olan önemini kazanmıştır. Bilim bize, bizim dışımızdaki insan eylemi ya da diğer ruhsal ve ya akılsal aktivitelerden önce ve onlardan bağımsız olan nesnel maddi bir dünyayla ilgili mi bilgi verir? Wittgenstein felsefesinin bu soruya yanıtı hayırdır. Ona göre bilim sadece sübjektif deneyimin içeriklerine hitap eder. Bu felsefe, objektif dünyanın yasalarıyla değil, felsefi açıdan algı sonuçlarıyla ilgilenerek, bilimsel doğruyu yorumlamaya ve analiz etmeye çalışır.

Mantıksal analizin "yeni metodu"yla ilintili olarak, Wittgenstein'ın "dilin mantıksal analizi", önermelerin yorumunu ve analizini Berkeleyci sübjektif idealizmin sınırlarına hapsetmeyi amaçlamaktadır. Moore ve Wisdom'da ise, referans aldıkları nesneleri açığa çıkaracak bir önerme "analizi" bulmaya çalıştıklarından az da olsa materyalist bir yön görebiliyoruz.

Sonuç olarak, her ne kadar bilimsel araştırma yolunu değil de metafizik spekülasyonları kullanmış olsalar da objektif bir dünyanın var olabileceğini düşünüyorlardı. Fakat Wittgenstein, doğru-

lama ilkesiyle, her "analiz"in duyu-deneyimin içerikleri bağlamında yapılması gerektiğinde ısrarcıdır. Bir önermenin anlamı, doğrulama yönteminde yatar. Herhangi bir önermenin anlamı, gerçeğin basit bir ifadesi de olsa, bilimsel bir önerme de olsa, insan deneyiminde gizlidir. Çünkü bir nesneye insan deneyiminden ayrı ve insan bilincinin dışında bir anlam yüklemek imkansızdır.

Bu nedenle, bu felsefe, bilimi silahsızlandıran ve bilimsel bilginin objektif maddi dünyanın ürünü olduğunu reddeden eski hikayenin devamından başka bir şey değildir.

Fakat, sonuçta, bilimin silahsızlandırılması zordur; ama bu silahsızlandırma girişimi Wittgenstein'la son derece sinsi ve yanıltıcı olmuştur. Bu sinsiliği ve yanıltıcılığı anlamak çok önemlidir. Berkeley'in ne demek istediğini anlamak çok kolaydır; ama Wittgenstein'ınkini anlamak çok zordur. Ve bu yüzden, Wittgenstein'ın felsefesi, insanları, doğrulama ilkesi diye bir dogmayı, onun gerçekte ne anlama geldiğini sorgulamadan kabul edebildikleri için kolayca yanıltabilir.

Yukarıda belirtmek istediğim gerçek şudur ki, doğrulama ilkesi açıkça, önermenin anlamını kendi deneyimime dayanan doğrulama yönteminde aramam gerektiğini ima ederken, Wittgenstein "benim deneyimim" gibi ifadelerin kullanımına izin vermez. Peki neden? Çünkü, önermenin başka nasıl bir anlamı olabilir ki? Ona göre, bir önermeyi nasıl kendi deneyimimin veya başkasının deneyiminin dışında doğrularım demenin bir anlamı yoksa, onu *kendi* deneyimimle doğrularım demenin de bir anlamı yoktur. "Kendi deneyimimde" ifadesi gereksiz ve bu yüzden, anlamsızdır. Çünkü "bir gösterge gerekli değilse o zaman anlamsızdır."

Bu yüzden, Wittgenstein'ın mantık ilkeleri çok açık bir şekilde bütün önermelerin anlamını ve yorumunu insanın kendi deneyimine dayanan doğrulama yöntemiyle sınırlarken, bilinç dışındaki objektif maddi dünyayı irdeleyecek değerde görmemiş, bilgimizi gizemli bir sübjektif dünyanın "dar pusulası"yla sınırlamıştır. Ancak, yine de, aynı mantıksal ilkeler bunun böyle olduğunu açıkça söylememizi engellemektedir. Diğer bir deyişle böyle söylemek gereksizdir ve bu yüzden de anlamsızdır.

Wittgenstein'ın dediği gibi: "Beni anlayan kişi...sözün kısası, merdiveni tırmandıktan sonra, onu atmalıdır." Bunu daha kaba bir şekilde ifade edecek olursak, bu kişi suçu işledikten sonra suçunun bütün izlerinin üstünü örtmelidir. Çünkü, objektif doğru hunharca katledilmiş ve yerine sübjektivizm konulmuştur; fakat cinayet yerinin üzeri örtülmelidir. Bu işlem buna işaret eden bütün

ifadeler yok edilerek yapılmıştır.

Ancak, bu işlem sübjektif idealist çevrelerdeki insanları büsbütün etkilese de, bu çevrelerin dışındakileri aldatamamıştır. Ve Wittgenstein'ın *Tractatus*'taki kendi ifadesi tarafımızdan tekrar kullanılmak üzere kanıt olarak hazır beklemektedir: "Solipsizmin ve sübjektivizmin demek istediği doğrudur, ama söylenemez." Onun sübjektif idealizmi "söylenememekte" ancak çok açık bir biçimde "kendini göstermekte"dir.

7. DOĞRULAMA NEDİR?

Wittgenstein'ın felsefesi, özünde sübjektif idealizmi en aşırı solipsist şekliyle savunurken, bir yandan da onu savunmadığını söylemektedir. Bu tuzak, daha önce de gösterildiği üzere, Schlick'in "doğrulama ilkesi" kullanılarak kurulmaktadır. Sübjektif sonuçlar bizi, önermelerin yalnızca insan eylemiyle doğrulanabileceğini savunmak noktasına götürmeye çalışır. Böyle bir şeyi kim savunmaz! Bu, bilimsel düşünen bütün insanların kabul etmesi gereken bir şey değil midir! Evet. Ancak Wittgenstein felsefesinin kurduğu tuzak "doğrulama" sözcüğüyle oynamakta ve onu gerçekte sübjektif bir mantık ve solipsist bir bilgi teorisine göre tanımlamaktadır.

Hadi, o zaman, bir önermenin olguların resmi olduğunu ve onu, resmettiği olgularla kıyaslayarak doğrulayabileceğimiz teorisini bir tarafa bırakalım ve doğrulama düşüncesine, mantık teorisini temel almadan, yalın gerçekliklerin ve bilimsel deneyimin ışığında farklı bir yaklaşım uygulayalım.

Doğrulama nedir?

Bilimsel yöntem teorisinin hiçbir ayrıntısına girmeden, ilk olarak, doğrulamanın *pratik bir eylem* olduğu söylenebilir. Bir başka deyişle, doğrulama insanın çevresini kendi bilinçli eylemiyle bir şekilde değiştirip dönüştürdüğü, kendisiyle çevre arasındaki karşılıklı bir etkileşim sürecidir. Herhangi bir önerme doğrulandığında ve deneyim süzgecinden geçirildiğinde, doğrulama yöntemi, her zaman doğrulayan insanın, ilgilendiği bir önermenin doğruluğunu ve yanlışlığını test eder şekilde bir şeyleri düzenleyip değiştirdiği bir veya bir dizi eylemini içerir.

Dünyayla ilgili düşüncelerimizi- yani önermeleri- düşünerek değil, eylemle doğrularız. Dünyayla ilgili düşüncelerimizin doğru olup olmadıklarını, dünyayı bizzat dünyayla ilgili düşüncelerimizden hareketle değiştirerek doğrulayabiliriz.

Bir önerme, o zaman, "saf deneyim"le gerçekleşen bir dizi olayla değil de bir dizi eylemle doğrulanır. Yalnız şu görülmelidir ki eylem, son tahlilde sübjektif deneyimi farklı bir şekilde ifade etmekten başka bir şey değildir.

Örneğin: "Kömür kovasının

içinde kömür vardır" cümlesini nasıl doğrularım? İlk önce kovanın içindekinin kömür tanımına uyup uymadığını anlamak için kovanın içine bakarak, içindekilerden alarak, onu kırıp ateşe atarak vs., doğrularım.

Doğrulama, o zaman, her şeyden önce pratik bir eylemdir.

İkinci olarak, doğrulama yöntemi daima birkaç kişilik bir insan grubunun işbirliğine dayanan *dayanışmacı bir toplumsal eylemi* içerir.

Bir kişi kendi düşüncelerini çok sık bir biçimde kendi kendine doğrulayabilir. Bu, genelde, tanıdık nesnelerle ilgili düşünceleri doğrulama durumunda geçerlidir. Bu nesnelere örnek olarak kömür kovasında kömür var, Mrs. Brown No:32'de oturur, bugün yağmur yağacak vs. gibi ifadeleri verebiliriz. Ancak, bu nesneleri tanımamızın nedeni, gördüğümüzde onları ve özelliklerini hemen tanımamızı sağlayacak toplumsal yaşamda elde ettiğimiz büyük ölçekli deney ve bilgi birikiminin hizmetimizde olmasıdır. Belli durumlarda, düşüncelerimizi doğrularken diğerlerinin işbirliğini arzu ederiz.

Doğrulama yönteminin toplumsal karakteri en çok bilimde kendini göstermektedir. Bir bilimsel önermenin doğrulaması daima toplumsaldır ve öyle olmalıdır. Çünkü, bir gözlemcinin gözlemleri diğerlerinin gözlemleriyle sınanmadan kabul edilemez; bir çok bilimsel önermenin doğrulanması tek bir gözlemcinin doğrulamasıyla mümkün olmaz. Bu nedenle doğrulama yönteminin bir çok gözlemcinin işbirliğiyle oluşan toplumsal bir yöntem olması gerekir.

Örneğin, Einstein'ın çekim kuvveti teorisinin vardığı sonuçlardan biri, güneşin çekim kütlesi m ise, güneş merkezinden r uzaklıkta geçen bir ışının yansıma oranı $4m/r$ olacaktır. Daha önce de kabul gören Newton teorisine göre, yansıma $2m/r$ olacaktır. Hangi teorinin, Einstein'ınkinin mi yoksa Newton'unkinin mi doğru olduğunu, hangi doğrulama yöntemiyle elde edebiliriz?

Bunu doğrulayacak yöntem, güneşe ve dünyaya eşit uzaklıkta konumlanan ve kameraya doğru gelirken ışınları güneşin çok yakınından geçen bir yıldızın fotoğraflarını çekmektir. Bunun gibi fotoğraflar sadece güneş tutulması anında çekilebilir ve ancak o zaman fotoğraftaki ışık çizgisinin konumu, yansıma oranının hesaplanmasını mümkün kılabilir.

Bu doğrulama yöntemi, Mayıs 1919'daki güneş tutulması sırasında altı astronom tarafından uygulanmıştır. Bunların üçü, ellerinde teleskoplarla Brezilya'ya diğer üçü de Gine Körfezi'ne gitmiştir. Ellerindeki cihazlar, yola çıkmadan önce "Joint Committe of the Royal Society" ve "The Royal Astronomical Society" tarafından ha-

zırlanmış ve test edilmiştir. Fotoğraf çekme süreci zor ve zahmetli bir işti ve her gözlem noktasında, gözlem yapılırken, gözlemcilerden her biri başka bir işle meşgul oluyordu. Çalışma bitip, çekilen bütün fotoğraflardan ölçümler yapıldığında, sonuç olarak Einstein'ın tahmini doğrulanmıştır.

Bu, bilimsel yöntemin toplumsal karakterini ve doğrulama yönteminin dayanışmacı toplumsal eylemci yönünü ortaya koymaktadır. Bu tarz bir çalışma "Joint Committee"yi, altı astronomu, dünyanın yarısının dolaşıldığı gidiş geliş seyahatlerini, teleskopların yerleştirilmesini, fotoğrafların çekimini, fotoğraf levhalarının oluşumunu, bu levhalarda görülen ışık çizgilerinin konumlarının ölçülmesini vs. gibi şeyleri içermektedir.

Doğrulama, o zaman, birçok insan tarafından işbirliği halinde yürütülen pratik bir eylemdir. Doğrulama süreci tek bir kişi tarafından yürütülse de, toplumsal birleşik bir eylemin sonucudur.

Buna göre doğrulamanın, toplumsal olarak örgütlenmiş insanların işbirliğiyle yürütüldüğü düşünüldüğünde, hangi sonuç ortaya çıkmaktadır? Ortaya çıkan sonuç, doğrulamanın, nesneler ve objektif maddi dünyanın özellikleri hakkındaki bilgimizi ölçmeyle ilgili olduğudur. Objektif ve maddi yanı şudur; bütün insanlar aynı dünyayı yaşayıp bilmekte ve bu dünyada belli deneyimlerini birleştirip belli eylemlerde bulunmaktadırlar.

O zaman, doğrulama sürecinde, Wittgenstein'ın bir önermenin anlamının deneyime dayanan doğrulama yönteminde yattığı ve "bu dünya benim kendi dünyamdır" gibi çıkarsamalarına olanak sağlayacak şeyler nelerdir?

Doğrulama birçok insan tarafından işbirliğiyle yürütülen pratik bir eylemse, nasıl tek bir insanın solipsist dünyasının ürünü olabiliyor?

Eğer doğrulama, düşüncelerimizle dünya arasındaki ilişkiyi dünyayı dönüştürmek için sınayan bir eylemse, o zaman nasıl tek bir kişinin sübjektif deneyimiyle sınırlanmış bir süreç olabilir?

Doğrulama, kendi deneyimimde vuku bulan önermenin "olgularla" "kıyaslanması"değildir. Doğrulama, önermenin, objektif gerçeklerde ve dünyayı dönüştürme gibi bir pratik eylemde sınanmasıdır.

"Parlamento Londra'dadır" dediğimde, bu, ben onu görmek için Londra'ya gitsem de gitmesem de parlamentonun Londra'da olduğu anlamına gelmektedir.

"Dinozorlar yeryüzünde yaşarlardı" dediğimde, bu, ben onların fosillerine ulaşmak için kazı yapsam da yapmasam da dinozorların eskiden yaşamış olduğunu söylemek istiyorum, anlamına gelir.

"Arkadaşımın dişi ağrıyor" dediğimde, bu, ben hissetmesem de

arkadaşımın diş ağrısından acı çektiği anlamına gelir.

Işığın çekim gücü dolayısıyla *4m/r* formülüne göre yansıdığını söylediğimde, demek istediğim şey, bir fotoğraf levhası üzerinde herhangi ışın noktaları yerine belli ışın noktalarının belli konumlarda yer aldıkları değildir; bu ışığın uzayda nasıl gezdiğidir.

Şimdi artık Wittgenstein'ın doğrulama ilkesini nasıl tersyüz ederek kullandığını görmek çok zor değil.

Wittgenstein, diğer bütün sübjektif idealistler gibi aynı, tersyüz edip kullanma suçunu işlemiştir. Bütün sübjektif idealistler, bilgiyi varsayımsal atomik bireyin kendi duygularına dayanarak oluşturduğu bir şey olarak algılarlar. Oysa gerçekte bilgi, kendilerinden ve bilinçlerinden bağımsız, maddi dünyanın etkisiyle hareket eden bir çok bireyin işbirliğine dayanan toplumsal bir eylemin ürününden başka bir şey değildir.

Witgenstein, doğrulamayı kendine ait ölümlü bir "dünyası"olan varsayımlı atomik birey bilincinin yürüttüğü bir süreç olarak algılar. Ve bu doğrulamada önermeler, basitçe, saf deneyimin sübjektif 'dünyası'nda vuku bulan "olgular"la "kıyaslanırlar." Ancak bu, doğrulama sürecinin tamamıyla yanlış bir şekilde ele alınmasıdır. Doğrulamanın en temel iki yönünü, yani pratik ve toplumsal yönlerini dıştalamaktadır. Doğrulama yönteminin pratik ve toplumsal yönleri üzerine düşünürsek, o zaman doğrulamayı sübjektifliğin ve solipsizmin argümanı olarak kullanmanın, tamamıyla abesle iştigal etmek anlamına geldiğini görürüz.

Peki, o zaman doğrulamanın, insanın düşünce sistemindeki önemi nedir?

Bunun önemi, bir önermenin nasıl doğrulanacağını söylerken onun *ne anlama geldiğini* göstermek değildir. Asıl önemi, bir önermeyi doğrularken onu nasıl *tanıyacağımızı* göstermektir. Doğrulama, anlamın sınanması ya da tanımı değildir; çok daha önemli olan bilginin sınanmasıdır. Doğrulama, düşüncelerimizin işe yaramaz akıl yürütmelerden ibaret olmadığını, aksine, kısmen veya tamamen, objektif dünyanın ürünü olan bilgiden meydana geldiklerini göstermemize yarayan bir sınama yöntemidir.

Doğrulama, kendisini öncelikle düşüncelerin anlamının eleştirisiyle ilişkilendiren içe dönük ve fikri yaratımı merkeze alan bir felsefedir. İnsan yaşamının ilerlemesinde asıl önemli olan şey, düşünce sistemimizin bilgiye dayalı olması gerektiğidir. Ve bilginin ilerlemesinde, doğrulanamayanın ne yararı ne de değeri vardır. Hiçbir doğrulama yöntemi ortaya koymayan bir önerme veya teori olsa olsa sağlam temellere dayanmayan bir fikir beyanı veya tahmin olabilir. Bilimin öneminin

büyüklüğü, doğrulanabilecek teoriler formüle etmesinden gelir. Çünkü, Bacon'ın dediği gibi, "Doğa hakkında bilgi sahibi olma, doğaya egemen olmakla aynı anlama gelmektedir."

Wittgenstein'ın doğrulama ilkesindeki ısrarının, materyalizmin bazı temel düşünceleriyle benzerlik taşıdığı söylenebilir. Modern materyalizmin kurucusu Bacon, bildiğimizi iddia ettiğimiz şeyin doğrulanabilme özelliğine sahip olması gerektiği anlayışı ile işe başlamamış mıydı?

Fakat Wittgenstein'ın yaklaşımı, Bacon'ınkinden farklıdır. Bacon, objektif dünyayla ilgili bilgimizin sonsuz genişleme durumunu inceleyerek işe başlamıştı; doğrulanamaz dar, skolastik ve dogmatik bir felsefeden farklı olarak, böyle bir bilgi kriterinin doğrulanabilir olması gerektiğine işaret etmişti. Fakat Wittgenstein işe, tamamıyla farklı bir yönden girişti. Bu da "düşünmeye sınır getirme" anlayışıydı. Hareket noktası olarak objektif dünyayı, onun hakkında artan bilgimizi ve onu dönüştürme gücünü seçmedi; bunun yerine hareket noktası olarak düşünme sürecinin- bu süreci "sınırlama" yaklaşımıyla- içe dönük eleştirisini seçti. Bu yüzden, bu iki felsefe birbirine zıt iki ayrı kutup gibidir.

Wittgenstein felsefesinin, bütün önermelere anlam yükleyecek bir doğrulama yönteminin olması gerektiği konusunda ısrar etme erdemine sahip olduğu söylenebilir. Nasıl bir erdemdir bu? Bir kere böyle bir bakış açısı, materyalist felsefe tarafından geçen 300 yıl boyunca savunulmuş ve geliştirilmiştir. Wittgenstein'a bir erdem atfedilecekse bu sadece, doğrulama yönteminin ele alınışına getirdiği karmaşa ve bu karmaşayı "mantık felsefesi" gibi katı bir şekilde sistemleştirmesidir. Fakat bu, yalnızca bilim kavramını bulandırmaya meraklı olanlar için bir erdemdir. Ancak böyle bir bakış açısının kökleri, eskiden olduğu gibi günümüzde de sınıflı toplum karakterinin derinliklerinde gizlidir.

"Düşünmeye sınır getirme"nin, yani Wittgenstein felsefesinin amacı aslında, objektif dünyanın ürünü ve bu nedenle doğa üzerindeki egemenliğin gücü olan, sahip olduğu bu güçle de toplumsal örgütlenmenin gereğine işaret eden ve toplumsal ilerlemenin ihtiyaçları için kullanılan bilimsel bilginin ele alınıp düşünülmesine "sınır getirmeye" çalışanların amaçlarıyla aynıdır.

8. ÇÖZÜLMEKTE OLAN BİR FELSEFE

Hayatının sonlarına doğru Wittgenstein, *Tractatus Logico Philosophicus*'ta savunduğu felsefenin birçok yönünü tekrar ele almıştır. Wittgenstein, 1945'te "Bu ilk kitabımda yazdıklarımda önemli ha-

talar buldum" diyordu. Ölmeden önce, 1953'te, tekrar ele aldığı kimi konuları bir araya getirdiği *Philosophical Investigations* (*Felsefi İncelemeler*) adlı bir kitap yayınlandı. Bu kitap bir felsefenin nasıl büsbütün çözüldüğüne mükemmel bir örnektir. Çünkü, Wittgenstein daha önceki pek çok iddiasını hatalı görmüş, ancak bu iddiaların neden hatalı olduklarına açıklık getirememiştir. Mantıksal bütünlüğü olan bir sistemde birleştirdiği önceki görüşlerinin temeli saydığı açık ve sistematik düşüncelerini terk etmiş, ancak onların yerine getireceği net bir şeyi de hiçbir zaman bulamamıştır. Bu nedenle, "Felsefi İncelemeler"inin sonucu şudur: Wittgenstein'ın daha önceki felsefesi paramparça olmuştur ve o, bu parçalanmış felsefenin yerine koyacak hiçbir şeye sahip değildir.

Wittgenstein'ın önceki "incelemeleri"ni içine soktuğu katı solipsist çemberden çıkış yolu aramaya çalışması, sonraki düşüncelerinin temel özelliğini oluşturur.

Solipsizm, her sübjektif idealist felsefenin girdiği yolun mantıksal bir sonucudur. Solipsizmi bütün felsefenin gelip dayandığı nokta olarak görmek, bir filozof için gülünç bir durumdur. Çünkü, sadece kitaplarında yazdıklarının başkaları tarafından okuması, öğrencilerine verdiği dersler ve arkadaş çevresinde yaptığı felsefe tartışmaları, sonuç olarak, solipsizmi bütün felsefenin başlangıcı olarak gören bir filozofun kendi söylediklerine kendisinin bile inanmadığını gösterir. Bu nedenle, dikkatle incelendiğinde, burjuva filozoflarına yararlı ve inandırıcı gelen sübjektif idealizmin dezavantajı görülecektir; kimsenin kabul edemediği ve onu ortaya atanları bile hayal kırıklığına uğratacak bir sonuca götüren bir dezavantaj. Bundan çıkan sonuç şudur; düşüncelerini mantıksal bir sonuca vardıran ve solipsist bir noktaya varan her sübjektif idealist, daha sonra bu durumdan çıkmaya çabalayacaktır.

Wittgenstein'daki durum da budur. Solipsist bir noktaya varınca, talihsiz durumunun sorumlusu olarak gördüğü eski katı "ilkeleri"ni, elinden geldiğince hızlı bir şekilde terk etmiştir.

Aynı zamanda, Witgenstein, solipsist sonuçlarıyla sübjektif idealizmi bertaraf edebilecek o temel sorunla, yani insanın sübjektif deneyimindeki yansımasından bağımsız olarak var olan dış dünyanın objektif varlığı sorunuyla yüzleşmekten kaçınmıştır. Bu yüzden, onun yeni "incelemeleri" karanlıkta el yordamıyla ilerlemekten başka bir şey değildir. Onun teorisini ayakta tutan, önermelerin "resimselliği" teorisiyle "doğrulama ilkesi" gibi bağlar gevşemiş ve sonuç olarak felsefesinin bütün iç bütünlüğü yiterek gelişi güzel söylenmiş sözler-

den oluşan bir derleme haline gelmiştir.

Wittgenstein, felsefesinin çöktüğünün farkındaydı. "Elde ettiğim sonuçları birçok kez bütün haline getirmeye çalıştım; ancak bu girişimlerim başarısızlıkla sonuçlanınca bu amacımı hiçbir zaman gerçekleştiremeyeceğimi anladım"diye yazıyor ve şöyle devam ediyordu: "Yazabileceğimin en iyisi dahi hiçbir zaman felsefi sözlerden ileriye gidemeyecektir. İyi bir kitap üretmek isterdim. Ancak bu gerçekleşmedi."

Bu gibi gözlemler, 1918'de *Tractatus Logica-Philosophicus*'ın önsözünde yazdığı şu ifadeyle karşılaştırıldığında tuhaf kaçmaktadır: "Burada anlatılan düşüncelerin doğruluğu bana, çürütülemez ve kesin görünüyor. Dolayısıyla sorunların temelden çözüldüğü kanısındayım." Bu karşılaştırma Wittgenstein'ın gençliğinde sahip olduğu dogmatik rahatlığı sadece kişisel olarak yitirdiğini gösteriyor olsaydı, o zaman fazla ilginç bir yanı kalmazdı. Bu, bilakis kapitalizmin genel krizinin derinleştiği yıllarda Wittgenstein'ın deyimiyle "bu zamanın karanlığında" bütün bir felsefe okulunun geçirdiği karmaşa ve yaşadığı çöküşü yansıtmaktadır.

Felsefe İncelemeleri kitabında Wittgenstein, dünyanın ve insan deneyiminin atomik olgulara ayrılacak kadar düzenli olmadığını anladı. Dili, olguları belli yasalara göre resmeden sabit mantıksal şablon önermelerini ifade etmenin bir aracı olarak algılamaktan vazgeçmiş, bunun yerine dili, insanların kendi yaşamsal eylemlerinin çeşitli ihtiyaçlarını karşılamak için geliştirdikleri bir iletişim aracı olarak algılamaya başlamıştır. Kuşkusuz bu doğru yönde atılmış bir adımdı. Ancak bu, böylesine açık bir gerçeğin fark edilmesiyle tepe taklak olan önceki felsefesinin fantastik karakterinin de iyi bir göstergesidir. Artık önermelerde resmedilen atomik olgularla ve önermelerin anlamını belirleyen doğrulama yöntemiyle ilgili tüm teorisini terk etmek zorunda kalmıştı.

Bunları okuyan kişi, Wittgenstein'ın dil aracılığıyla iletişim kuran insanları maddi dünyada yaşayan varlıklar olarak görmeye başladığını, kurdukları iletişimin dünyayla ve dünya içindeki hayatlarıyla ilgili olduğunu ve düşüncelerini birbirleriyle ve dış dünyayla etkileşim temelinde ürettiklerini kabul ettiğini, diğer bir deyişle, materyalizmin temel ilkeleri ekseninde felsefede yeni bir başlangıç yaptığını düşünebilir.

Tabii ki böyle bir şey söz konusu değildir. Çünkü Wittgenstein hâlâ, önermelerin olguların resimleri olduğunu savunduğu teorisinden yola çıkarak ortaya koyduğu formüle sarılmaktadır. Bu formül, felsefi sorunların dilin yanlış kullanımından kaynaklan-

dığını ve ancak dilin doğru kullanımına işaret ederek çözülebileceğini iddia ediyordu.

"Dış maddi dünya diye bir şey var mıdır?" "Farklı insanların farklı deneyimlerinin objektif dünyayla ilişkisi nedir?" Bunlar aynı açıklıkta cevap gerektirecek sorulardır. "Evet, maddi dünya diye bir şey vardır ve farklı insanların deneyimleri kendi koşulları ve günlük eylemlerine göre bu maddi dünyayı yansıtırlar." Fakat Wittgenstein'ın felsefesi, bu tür soruların sorulmaması gerektiği, sorulduğunda da açık cevaplar vermek yerine dilin doğru kullanımlarıyla ilgili bir tartışmanın başlatılması gerektiği konusunda ısrar etmeye devam etti. Böylece Wittgenstein'ın felsefesi, hem benzer felsefelerin Berkeley'den bu yana yaptıkları gibi hem de kendisinin de önceleri yaptığı gibi, aynı amaca, yani materyalizm gerçeğini bir sis perdesiyle gizleme amacına inatla hizmet etmeye devam etmiştir.

Wittgenstein'ın temel felsefesine göre, dil olguları resmeder. Filozoflar dilin bu işlevinin, dilin bütün anlamlı kullanımlarına egemen olması gerektiği konusunu anlamakta geciktikleri için hataya düşmektedirler. Sonraki düşüncelerine göre ise, dilin o kadar fazla işlevi vardır ki, bu işlevler karşısında kafamız karışır ve yolumuzu kaybederiz.

Wittgenstein'a göre, modern toplumda dil o kadar çok yönlüdür ki, kimileri izini süremeyebilirler. Bu da felsefi hatalara yol açar. Wittgenstein şöyle der: "Felsefe yaptığımız zaman, uygar insanların konuşmalarını duyan vahşi ve ilkel insanlar gibi oluruz. Bu konuşmalara yanlış yorumlar getirir ve onlardan çok tuhaf sonuçlar çıkarırız." Böylece, felsefenin amacı, dilin yanlış kullanılması ve yorumlanmasından ortaya çıkan sorunlara son vermek için dilin kullanımlarını kolaylaştırmak olmalıdır.

Dili böyle yanlış kullanan ve yorumlayan kişiler, bir şişede vızıldayan sineklerin düştüğü türden, içinden çıkamayacakları düşünsel bir tuzağa düşerler. Wittgenstein'a göre, "Felsefenin amacı nedir?" sorusuna verilecek cevap, sineğe şişeden çıkış yolunu göstermek olmalıdır.

Ancak biri, kendini şişedeki bir sinek gibi hissederse, şişeden kurtulmak için Wittgenstein'ın bir müridinden yardım istememeli, çünkü bu mürit onu şişeden kurtarmak yerine muhtemelen kendisi de şişeye girip ona katılacaktır. Peki bu felsefeye göre dışarı çıkmanın yolu nedir? Dilin doğru kullanımının ilkelerini anlamaktır. Ancak şunu belirtmek gerekir ki, Wittgenstein daha önceleri bu ilkeleri hatalı olsa da en azından açık ve net bir şekilde ortaya koymuşken, şimdi buna benzer bir durum da göremiyoruz.

"Bir alet kutusundaki aletleri

düşünün" diye yazar Wittgenstein. "Bu aletler; çekiç, kerpeten, testere, tornavida, cetvel, tutkal, çivi ve vidalardan oluşmaktadır. Sözcüklerin işlevi teker teker bu nesnelerin işlevi kadar çeşitlidir... Kaç çeşit cümle vardır? "Sembol", "sözcük" ve "cümle" dediğimiz *sayısız* kullanım türleri vardır. Bu çeşitlilik, her durumda aynı kalan sabit bir şey değildir... Dil diye adlandırdığımız şey herkes için ortak olan bir şey üretmek yerine, bu fenomenin ortak bir şeye sahip olmadığı, ancak bir çok yolla birbirleriyle ilişkide olduklarını söylüyorum."

Bütün bunlar doğru olsaydı, o zaman, dilin kullanımıyla ilgili tartışma, felsefenin sorunlarını çözmede nasıl kolaylık sağlayabilirdi? Böyle bir tartışmanın yegâne etkisi, dilin daha da farklı kullanımlarının ortaya çıkarılmasını sağlaması olabilir. İşte *Felsefi İncelemeler* kitabının sayfaları, Wittgenstein'ın dilin farklı farklı kullanımlarını icat ettiği yazılarla doludur. Wittgenstein, düşüncenin dış gerçekliğin bir yansıması olduğunu, dilin, biçimi ve içeriğiyle belirlenen düşünceleri ifade ettiği ve ilettiği gerçeğini reddederek, "felsefi incelemelerini" yönetecek, onlara yön verecek temelleri de yok etmiş oldu. Onun "Yolumu biliyorum" ifadesi kuşkusuz, onun vardığı son durağı göstermektedir. Bu yüzden, "incelemeleri"nin bütününde hiçbir şey araştırılmamış ve herhangi bir şeyle ilgili olabilecek herhangi bir sonuca varılmamıştır.

İşte sübjektif idealist mantığa dayanarak ve nihai olarak bütün sorunları çözme iddiasıyla yola çıkan bu felsefenin hazin sonu. Bu, kendi mantıksal ilkelerine sırt çeviren ama yine de yüzünü sübjektif idealizmden materyalizme doğru çevirmeyen, bu yüzden de paramparça olan bir felsefenin sonudur.